

Projekti toetas Balti-Ameerika partnerlusprogramm,
mida finantseerisid ühiselt
Ameerika Ühendriikide Rahvusvahelise Abi Agentuur
ja Avatud Ühiskonna Instituut

POLIITIKATE ANALÜÜSIMINE JA MÕJUTAMINE

**ÜHISKONNAÕPTUSE ÕPPEAINE ROLLI TÄHTSUSTAMINE
EESTI RIIKLIKUS ÕPPEKAVAS ÜHISKONNAÕPETUSE ÕPPE- JA
AINEKAVADE KORRASTAMISE JA ARENDAMISE TEEL**

JAAN TÕNISSONI INSTITUUT

Tallinn 2002

Sissejuhatus.

Ameerika Ühendriikide Rahvusvahelise Abi Agentuuri ja Avatud Ühiskonna Instituudi poolt ühiselt finantseeritud projekti raames kavandas Jaan Tõnissoni Instituudi Kodanikuhariduse keskus põhisuunad, millistes organisatsioonil on võimalik kaasa rääkida Eesti hariduse olulistes küsimustes. Olulisemaid suundi võib eristada kolm:

- ühiskonnaõpetuse õppe- ja ainekavade korrastamine ja arendamine,
- diskussiooni algatamine ainestandardide olemuse ja vajalikkuse üle, kasutades selleks ühiskonnaõpetuse aine näidet,
- ühiskonnaõpetuse kui teisi Riiklikus Õppekavas sisalduvaid õppeaineid integreeriva aine võimaluste selgitamine eesti hariduse arengu jaoks laiemalt.

Käesolev dokument kujutab endast projekti raames tehtud töö tulemuste kokkuvõtet, sisaldades **järeldusi**, millistele diskussioonide ja arutelude käigus on jõutud, **näiteid** välisriikide kogemustest, millised võiksid pakkuda huvi eesti hariduse arendamisega tegelevatele inimestele ning **seisukohti ja ettepanekuid**, mida eelneva põhjal on mitmetel ametlikel kohtumistel ning avalikel esinemistel väljendatud. Dokument koosneb põhitekstist ning sinna juurde kuuluvatest lisadest. Põhiteksti struktuur on järgmine:

- Sotsiaalainete, sh. ühiskonnaõpetuse rolli paradigmaatiline muutus XXI sajandi globaalses hariduspildis.
- Ühiskonnaõpetuse õppeainest ja selle geneesist Eesti riiklikus õppekavas ning sammudest aine tähtsustamisel Eesti iseseisvuse perioodil. Muutused ühiskonnaõpetuse õppeaine staatuses ajavahemikus 1993 – 2002.
- Hinnang ühiskonnaõpetuse õppeaine hetkeseisule ning ainega seotud lahendamist vajavad probleemid:
 - ainesisu ja metoodika probleeme.
 - õppetöö aluste ja õppevahendite probleeme.
 - õpetajate kaader ja põhi- ning täiendkoolituse probleeme.
 - ettepanekuid ühiskonnaõpetuse alal valitseva olukorra parandamiseks.
- Rahvusvaheline koostöö ühiskonnaõpetuses ning näiteid väliskogemusest.

Käesoleva projekti raames on astunud samme mõjutamaks hoiakuid ja suhtumisi sotsiaalainete, eeskätt ühiskonnaõpetuse õppeaine suhtes, eesmärgiga selgitada hariduspoliitikaga tegelejatele ning haridusadministraatoritele nimetatud hariduse sisuvaldkonnaga seotud paradigmaatilisi muutusi aastatuhande vahetuse maailmas ning sellest tulenevaid uusi rõhuasetusi hariduses.

Projekti jooksul (august 2001 – august 2002) on toimunud konstruktiivne dialoog, millesse on olnud haaratud JTI Kodanikuhariduse keskuse juurde vastava suunitlusega loodud ühiskonnaõpetuse õpetajate aktiiv, Eesti Õppekava Ühing, Riikliku Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuse juures töötavad ühiskonnaõpetuse ainenõukogu ja 2002. aasta

ühiskonnaõpetuse riigieksamit ette valmistanud töörühm (kuhu kuulusid ühiskonnaõpetuse õpetajad, TPÜ ja TÜ õppejõud), Tartu Ülikooli Õppekava Arenduskeskus.

Projekti raames on tehtud rahvusvahelist koostööd Madalmaade Õppekava Instituudiga ning Umeå ülikooliga Rootsist. Projekti tulemusi on mõjutanud Avatud Eesti Fondi Ida-Ida projektide raames JTI Kodanikuhariduse keskuse poolt märtsis 2002 korraldatud rahvusvaheline seminar “Balti koostöö kodanikuõpetuses” ning Kodanikuhariduse keskuse jätkuv koostöö Indiana ülikooliga USA-st.

Sulev Valdmaa
JTI Kodanikuhariduse Keskuse juhataja

1. Sotsiaalainete, sh. ühiskonnaõpetuse rolli paradigmaatiline muutus XXI sajandi globaalses hariduspildis.

XX sajandi teisel poolel maailmas toimuma hakanud kiire globaliseerumine on rahvusvaheliselt muutnud rõhuasetusi selles, mis on kaasaegse hariduse sisus ja meetodikas relevantne. Külma sõja aegne relvastuse võidujooks ning superriikide ja nende satelliitide püüd maailma mõjutsoonideks jagada ning oma domineerimist strateegiliselt või majanduslikult ihaldatavates piirkondades põlistada, tõstis hariduse andmisel esikohale neid eesmärke saavutada aitava osise hariduse sisus. See oli Nõukogude hariduse näitel eeskätt riigi sõjalise võimsuse vundamendiks olevate reaalteaduste rõhutamine, sest neil rajanev sõjatööstus kuulus eelisarendamisele. Loogiliselt olid ühiskonda seletavad ning isiksust kujundavad sotsiaal- ja humanitaarained surutud teisejärgulisse rolli, kuna külma sõja aegse ühiskonnaliikme peamine ülesanne oli igakülgne ja kuulekas kaasaaitamine riigi poolt püstitatud strateegilistele sõjalistele eesmärkidele.

Sellised sõjalist ülevõimu taotlevad eesmärgiseaded tõstsid reaalsed ja ka kõik füüsilise (nt. kehaline kasvatus ning spordiringid, ühiskondlikult kasulik töö...) hariduse sisus ja oodatavates tulemites esiplaanile ning surusid sotsiaalne kuulekust treenivate indoktrineerivate distsipliinide rolli. 50.-70. aastate õpilased võtsid osa osavate käte ja tehnikaringidest, füüsika õppimine tegi igaühel võimalikuks kodus nt. algelise raadiovastuvõtja ehitamise jne. Reaalainete utilitaarsuse aste oli väga kõrge, sest XX sajandi kolmanda veerandi elustandard NSV Liidus sisaldas endas loomuliku komponendina seda, et inimesed tegid ise korteriremonti, parandasid autosid ning majapidamisseadmeid, ehtasid, õmblesid jne. Samas oli inimene suuresti "vabastatud" oma peaga mõtlemisest ja iseseisvast otsustamisest, isiklike seisukohtade kujundamisest, hinnangute andmisest jne., sest see kõik oli režiimi poolt ära tehtud kuni selleni välja, et olid olemas loendid heast ja halvast kirjandusest, lauludest mida oli soovitatav laulda, kunstiteostest, mida oli soovitatav vaadata jne. Poliitilised otsustused nagu kelle poolt anda hääl või missugust valitsuse poliitikat toetada olid langetatud väga kõrgel tasemel ja praktiliselt kõikide ühiskonnaliikmete jaoks ühte moodi.

XX sajandi lõpukümnendi jooksul toimunud murrang tehnoloogias ja arvutustehnikas ning personaalarvuti muutumine kättesaadavaks väga paljudele arenenud maade inimestele muutis tunduvalt senist olukorda maailmas. Infotulv ja internetistumine, mida võimud ei suuda praktiliselt kontrollida, paljude inimeste muutumine ise info tootjaks ja vahendajaks jms. tõi kaasa paradigmaatilise muutuse maailmas. Eriti sai see tuntavaks Eestis ning teistes meietaolistes riikides, kus kontrast vaevalt kümne aasta taguse nõukogudeaegse industriaalse indoktrineeritud suletuse ja uue avatud ühiskonna vahel on eriti reljefne.

Kümnekonna aastaga on Eesti tulnud välja nõukogudeaegsest materiaalse ja vaimse defitsiidi olukorrast, kus eelpoolkirjeldatud naturaalmajanduse sugemed inimeste igapäevaelus olid paratamatud. Asemele on kasvanud demokraatlik elukorraldus, kus iga inimese jaoks saavad esmatähtsaks:

- oskus ja võime näha adekvaatselt ümbritsevas elus aset leidvaid protsesse,
- vajadus neid hinnata ja analüüsida,
- vajadus nende suhtes isiklike hoiakuid ja seisukohti kujutada ning
- vajaduse korral oludele vastavalt toimida osata.

Inimesed on nüüdseks suuresti loobunud niisuguste toimingute nagu raadiote ja televiisorite remont, auto parandamine, ehitustööd ning korteri remontimine kodusest põlve otsas tegemisest. Kõike seda on otstarbekam osta vastava ala asjatundjatelt tööde ja teenustena, kuna nii tuleb tuleb lõppkokkuvõttes odavam ja kvaliteetsem. Tarbija jaoks on esmatähtsaks muutunud pigem oskus hankida pakutavate teenuste kohta infot ning oskus lugeda vastavaid reklaame, võrrelda erinevaid hinnakirju, koostada lepinguid ning kaitsta vajadusel enda kui tarbija huve.

Demokraatliku elukorralduse seisukohast on vältimatud vabas ühiskonnas elamise kodanikuoskused, mille olemasolu endise ühiskonnakorra ajal oli võimude seisukohast kahtlustäratav ja taunitav. Oskus orienteeruda ühiskonna igapäevaelu mõjutavates poliitikates ning kujundada alternatiivide suhtes välja isiklike seisukohti nagu:

- kumb oleks parem, kas proportsionaalne või progresseruv tulumaks ning miks?
 - kas Eesti jaoks oleks õigem presidendi otsevalimine või praegukehtiv süsteem?
 - kas Eesti liitumine rahvusvaheliste struktuuridega on vajalik?
 - milline peaks olema meie riigi immigratsioonipoliitika?
 - kas kohaliku omavalitsuse volikogude ja Riigikogu valimistel osalemine on vajalik?
 - kelle poolt anda valimistel oma hääl?
- jne.

Neid ja suurt hulka samalaadseid meie igapäevaelu vahetult kujundavaid otsutusi ei tohi demokraatliku ühiskonna liige osta kauba või teenustena teistelt inimestelt analoogselt veo- või ülikonna õmblemise teenusele, vaid need otsustused peab igaüks langetama iseseisvalt. Vastase korral demokraatia ühiskonnas ei toimi.

Parim vahend paradigmaatiliste muutuste lahtimõtestamiseks inimestele ning nende ettevalmistamine toimimiseks uues ühiskonnas on haridus. Mõistetavalt on selles osas esmatähtad sotsiaallained, mille sisu ja metoodika kujundavad kõige vahetumalt uusi

hoiakuid ning annavad vajalikke teadmisi ning oskusi. Mitmetes maades on siinjuures teiste sotsiaalainete hulgas erilisel kohal ühiskonnaõpetus (Civics, Civic Education).

2. Ühiskonnaõpetuse õppeainest ja selle geneesist Eesti riiklikus õppekavas ning sammudest aine tähtsustamisel Eesti iseseisvuse perioodil. Muutused ühiskonnaõpetuse õppeaine staatuses ajavahemikus 1993 – 2002.

Ühiskonnaõpetuse õppeaine liidrirolli ühiskonna fundamentaalsetes muutustes üleminekuperioodil tajuti Eestis juba 1990. aastate algul. Omamata arvestatavat kogemust lääneliku õppeaine loomiseks, alustati 1991.-1992. aastal lihtsama alternatiivse kodanikuõpetuse valikkursuse väljatöötamisest, mille sisu kaudu püüti vahendada õppijaile esmateadmisi demokraatlikust ühiskonnast, õigus- ja kohturiigi kontseptsioonist, turumajanduse põhimõtetest jms. Kuna kodanikuõpetuse ainekavale lisaks kirjutati ka esimesed originaalõpikud ning pakuti aineist hviitatud õpetajatele täiendkoolitust, tugevnes selle aine positsioon teiste alternatiivkursustega võrreldes sedavõrd, et 1996. aastal vastu võetud riiklikus õppekavas (RÕK) anti kodanikuõpetusele juba kohustusliku õppeaine staatus. Õppeaine paigutus RÕK-is põhikooli IV ja IX klassi ning keskkooli XII klassi.

Peamiseks saavutuseks kodanikuõpetuse sisseviimisel riikliku kohustusliku üldhariduse sisusse oligi esmajoones vastava õppesisu toomine kooliõpetusse. Senine hariduse sisu ei pakkunud kuigivõrd katet selleks, et õpetada õpilastele kasvõi elementaartasemel seda, mis on demokraatia või turumajandus. Samas ei leidnud uus õppeaine algselt tunnustust kaugelti mitte kõikide koolide ja õpetajate poolt. Kodanikuõpetusele ette nähtud tundide arvelt eraldati mõnel pool (eriti oma õppetöö tulemuslikkuse ning sellest johtuva prestiižhi eest erilist muret tundvates eliitkoolides) lisa-aega “vajalikumate” õppeainete nagu matemaatika või inglise keel süvendatumaks õpetamiseks. Nendes õppeainetes viidi esmajoones sisse riigieksamite instituut, mis hakkas mõõtma koolide prestiižhi. Leiget hoiakut ühiskonnaõpetuse suhtes soodustas ka asjaolu, et aine kujundati oma loomult üsna traditsiooniliseks teadmistekeskseks ühiskonna-aalseid mõisteid ja õpetusi dotseerivalt ning igavalt käsitlevaks teoreetiliseks õppeaineks. Kodanikuõpetuse ainekava RÕK-is, koostatud originaalõpikud ning ka õpetajate täiendkoolitus on seni kahjuks suuresti toetanud aine niisugust olemust ja imidzhit.

Ainega ning selle arendamisega tegelejate ring Eestis pole kümnekonna aasta jooksul olnud kuigi lai, koosnedes mõnest kõrgkooli õppejõust, vähestest valitsusväliste organisatsioonide töötajatest ning kümnest-paarikümnest õpetajast-aktivistist. Inimressursi piiratusele vaatamata on suudetud lisaks kodanikuõpetuse RÕK-i lülitamise saavutamisele hoida ainaalast temaatikat haridusdialoogis ülal ning tegelda ka praktiliselt ainealase arendustööga. Selleks kõigeaks on saadud abi peamiselt välisfondidelt, kelle hulgast eriti suurt abi on osutanud Avatud Eesti Fond. Kodanikuõpetuse arendamine on alates 1993. aastast toimunud seejuures pidevalt.

Kodanikuõpetuse arendamist on suudetud vaatamata ressursside piiratusele ja killustatusele teha küllalt süstemaatiliselt. Kõige hinnatavam ja olulisem selles tegevuses on olnud kodanikuõpetuse alal koolides valitseva situatsiooni pidev monitooring ja analüüs, millest on lähtunud järgmiste sammude kavandamisel. Aastail 2000 – 2001 toimunud RÕK-i arendamise ja täiendamise protsessis püüti varasemaid kogemusi arvesse võttes vaadata ümber ka kodanikuõpetuse õppekava, mis osaliselt õnnestus. Ajavahemikus 1993 – 2002 on kodanikuõpetuse olukorra analüüsimisel ja sellest johtuvate sammudega saavutatud tänaseks järgmine tulem:

- kodanikuõpetus on RÕK-is kinnistunud,
- Riikliku Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuse juures töötab üleriigiline ainenõukogu,
- aineõpetus on varustatud ainekavade ning õpikutelega,
- õpetajatel on võimalik saada mõningast ainealast enesetäiendust,
- põhikursusele lisaks on välja töötatud kaks kompleksset valikkursust – üks inimõiguste õpetamiseks põhikoolis, teine praktilise õiguse kursus gümnaasiumile,
- riiklikult on hakatud rahastama kodanikuõpetust toetavaid projekte,
- aineõpetuse ressursid on ühtviisi välja töötatud nii eesti- kui vene õppekeelega koolidele,
- 2001/2002 õppeaastal korraldati esmakordselt kodanikuõpetuse tasemetöö IX klassidele ning riigieksam gümnaasiumi lõpetamiseks,
- Eesti ühiskonnaõpetusega tegelevatel inimestel on erialaseid välissidemeid ning rahvusvaheline koostöö on suhteliselt hästitoimiv.

Viimane asjaolu – riigieksami sisseseadmine - on kõrgeim väline tunnustus, milleni RÕK-is esindatud õppeaine võib jõuda. Sellega tundub, nagu oleks *pro forma* kodanikuõpetusega Eestis tänaseks kõik korras, sest õppeaine kuulub kohustusliku kursuseks riiklikku õppekavasse ning kooliaastate jooksul saavutatud küpsust selles aines on võimalik mõõta riigieksamiga. Vähetähtis pole ka asjaolu, et aastate jooksul on toimunud teatud tunnetuslik genees ainesse suhtumisel laiemalt. See väljendub 2001-2002 riikliku õppekava arenduse käigus saavutatud kokkuleppes muuta kodanikuõpetuse aine nimetus üheselt läbi kogu kooliulatusühiskonnaõpetuseks, sest see avab paremini aine olemust, mis eesti ühiskonna küsimustega tegelemisele lisaks üha enam käsitleb tänapäevase globaliseeruva maailma problemaatikat.

3. Hinnang ühiskonnaõpetuse õppeaine hetkeseisule ning ainega seotud lahendamist vajavad probleemid.

Aastail 1997- 2001 osales Eesti rahvusvahelises ühiskonnaõpetuse õpetamise alases rahvusvahelises suuruuringus, mille viis üle maailma läbi teadusühing International Educational Achievement (siit ka nimetus – IEA uuring). IEA rahvuslike koordinaatorite poolt on Eestis läbi viidud uuringu tulemused kokkuvõtlikult sõnastatud järgnevalt: ”Kaasaegsete demokraatliku kodakondsuse kontseptsioonide järgi peaks kodanik lisaks teadmistele poliitikast ja ühiskonnast evima ka oskusi sotsiaalseks käitumiseks. /.../ Eesti koolile on sageli ette heidetud orienteeritust tuupimisele, aga mitte oskuste arendamisele. Käesolev uuring näitas, et niisugune kriitika pole õiglane. /.../ Eesti õpilaste kodanikuoskused osutusid ühe skaalapunkti võrra kõrgemateks teadmistest. Eestiga samale kodanikuoskuste tasemele (95 punkti) asetused Bulgaaria ja Portugal. /.../ Niisugune teadmiste ja oskuste võrdne tase pole iseloomulik sugugi kõikidele riikidele. Pooltes osalejariikides oli teadmiste ja oskuste taseme vahe 4 või enam skaalapunkti. Sealjuures riigid, kus õpilaste teadmiste tase ületab oskuste nivoo, kuuluvad kõik posttotalitaarsete hulka.” (Anu Toots, Tõnu Idnurm. Eesti noored ja demokraatia. I osa. 14-aastaste üldkogum. Lõppraport. Tallinn, 2001, lk. 18)

Uuringu üldkokkuvõtete kohaselt jäid Eesti 14-aastased kooliõpilased 28 riigi eakaaslaste hulgas oma ühiskonna-alaste oskuste ja teadmiste poolest koos leedulastega aga jagama 23.-24. kohta. Kuigi seda tulemit ei saa hinnata mingi tragöödiana, sest ankeedi väga paljude küsimuste ning ülesannete hulgas oli ka selliseid, kus meie õpilaste saavutused olid head, on riikiderea lõppu jäämine siiski omaette näitaja. 14-aastased Eesti koolilapsed pole reeglina ühiskonnaõpetuse süstemaatilist kursust koolis veel läbinud, kui mitte arvestada IV klassis läbitud sissejuhatavad kursust. Ka teiste riikide samavanused õpilased pole koolis ühiskonnaõpetust üldjuhul veel õppinud. Seetõttu pole küllaldaselt põhjendatud A. Tootsi ja T. Idnurme järeldus sellest, et kuna IEA uuringus osalenud Eesti õpilaste kodanikuoskused osutusid ühe skaalapunkti võrra kõrgemateks nende teadmistest, siis ei pruugi eesti kool oskuste arendamise asemel olla orienteeritust tuupimisele. Pigem kumab kogu uuringust läbi see, et õpilaste poolt uuringuülesannete täitmisel lähtusid nad mitte niivõrd koolis õpitust, vaid sellest ühiskonnaõpetuslikust kogemusest, mida nad on omandanud väljastpoolt kooli ning koolisiselselt nn. varjatud õppekava järgi. See, et eesti õpilaste tulemused olid rohkem sarnased vanadele demokraatiatele kui posttotalitaarsetele riikidele, kõneleb eeskätt Eesti riigi kui hoiakute, oskuste ja teadmiste üldise fooni suhteliselt edukast arengust teiste endiste sotsialismimaadega võrreldes. Kool iseenesest on siiski pigem orienteeritud tuupimisele, sest selle tõi esile 2002. aastal korraldatud esimene riigiüksam ühiskonnaõpetusest.

2002. aasta mais toimunud ühiskonnaõpetuse riigieksamit sooritanute hulk 1033 oli eksami katseiseloomu tõttu arvestatavalt suur ning näitab eesti õpilaste huvi selle õppeaine raames käsitletavate probleemide vastu.. Kui aga analüüsida, missugust tüüpi ülesandeid sooritati paremini, missuguseid halvemini, ilmneb, et enim raskusi oli töö III osa küsimustega, mis nõudsid teistes õppeainetes õpitu kasutamist (vt. ühiskonnaõpetuse 2002. aasta riigieksami tööülesandeid – lisa 3).

Näiteks osutus raskeks töö III osa ülesandes 3 leida graafikust suurima brutopalga kasvu aasta eelmise aastaga võrreldes ning arvutada 26% (tulumaks) 400 kroonist. Sama osa ülesandes 5, vastates küsimusele 5.1., ei suudetud otsustada, kas 19% tervikust on kõik, kolm neljandikku, pool, veerand või viiendik. See on 12 aastat õpitud matemaatika alane puudujääk. Ka ei tunta hästi Eesti kaarti, sest töö II osa 1. ülesandes ei osatud kanda maakondade nimesid kontuurkaardile. Toime tuldi teabe leidmisega erinevatest allikatest ning selle analüüsimisega, kuid raskeks osutus oma seisukoha väljendamine ühiskonnaelu alastes küsimustes ning selle põhjendamine.

Aine arendamisega seotud inimesed on Eesti ühiskonnaõpetuse praktikat väliskogemusega võrreldes seda probleemistikku aastaid tajunud, ent nihked paremuse poole on paljudel põhjustel olnud visad tulema. Arengut takistavateks peamisteks asjaoludeks on olnud:

- ainearendajate vähesus,
- ainearendajate erialase kvalifikatsiooni fragmentaarsus,
- haridusbürokraatia suutmatus ja tahtmatus mõista ühiskonnaõpetuse olemust.

Peamiseks sõnumiks, mida käesolev projekt soovib edastada on see, et senisest tunduvalt rohkem on tarvis rõhutada ühiskonnaõpetuse õppeaine erakordselt kõrget võimet integreerida kõiki teisi RÕK-is esinevaid õppeaineid, sest just selle potsentsiaali vähene arvestamine õppekavatöös on IEA uuringus ja ühiskonnaõpetuse riigieksamis ilmnunud probleemide üheks põhjuseks. Lisas 1 toodud joonis selgitab ühiskonnaõpetuse vastavat potsentsiaali selgitades, milliste dimensioonide kaudu on erinevad õppeained õppekavas ühiskonnaõpetusega seotud. Nii on emakeel ja Science'it moodustav blokk ühiskonnaõpetusega seotud teaduse-tehnika-keele ajaloo kaudu, võõrkeel aga vastava maa kultuuri kaudu jne.

Käesoleva projektiga sooviti Eesti üldhariduse sisusse kuuluva ühiskonnaõpetuse õppeaine probleemistikku kaardistada. Seda on tehtud aine alal aktiivselt tegutsevate inimeste ühistöös – oktoobris 2001 moodustati JTI Kodanikuhariduse keskuse juurde vastav Jaan Tõnissoni Instituudi sõprusklubi. Probleeme on püütud viia ringkondadeni, kes saavad olukorda praktiliselt mõjutada. Teisisõnu on käesoleva projekti eesmärgiks, arvestades selle kontseptuaalset sõnumit, Eesti Vabariigi hariduspoliitika mõjutamine nii õppekavatöö alal, õpetajate ettevalmistuse ja täiendõppe alal kui nõuetes, mida tuleks esitada kaasaegsetele õppevahenditele.

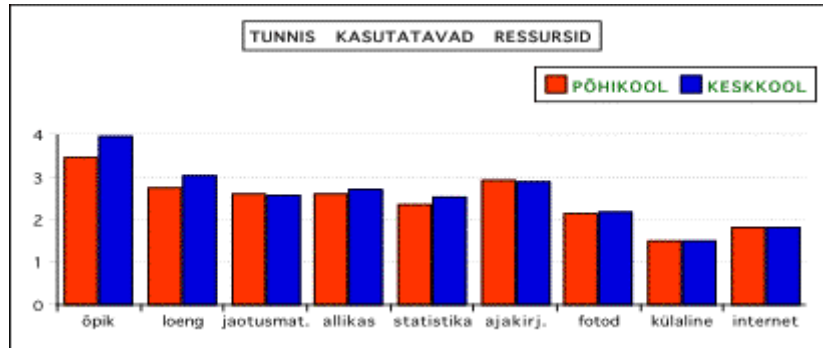
1990. aastate algul kujundatud esimene katseline kodanikuõpetuse alternatiivkursus, mis hiljem suhteliselt väheste muudatustega 1996. aastal RÕK-i inkorporeeriti, kujutas endast ühiskonda teoreetiliselt käsitlevat akadeemilise ilmega kõrgkoolikursuse analoogi. Selle kursuse omandamisel oli pearõhk asetatud teadmiste omandamisele. Seejuures ei olnud ainearendusega tegelevad inimesed suuresti tabanud lääneliku Civics'i mõtet olla kursuseks, mis mitte ei anna niivõrd teadmisi demokraatliku ühiskonnakorralduse kohta, vaid kujundab eeskätt oskusi, mis on igäühele vajalikud sellises ühiskonnas elamiseks ja toimimiseks.

Olgu näitena toodud üks ülesanne IEA uuringust ning õpilaste tulemused riigiti selle ülesande lahendamisel – lisa 2 ja 2a. See ülesanne, mille lahendamisega tuli toime vaid 54% eesti õpilastest, kuid 85% Soome ja Itaalia eakaaslastest, tunnistati muuseas väga raskeks ka 3. juulil 2002 Raplamaal Loonel toimunud haridusnõupidamisel osalenud kõrgete haridusametnike poolt.

Teisalt polnud ainearendajad esialgu ilmselt ka ise võimelised niisuguse lääne standarditele vastava kursuse väljatöötamiseks. Eesti õpetajaskond vajab demokraatliku ühiskonnaõpetuse idee tajumiseks n.ö. sisseelamisaega, sest kui esimestel alates 1993. aastast toimunud ühiskonnaõpetuse õpetajate täiendkoolituse seminaridel demonstreeritigi välislektorite poolt klassikalisi oskuste kujundamise seisukohast ainu efektiivseid aktiivõppe meetodeid, ei leidnud need meetodid meie õpetajate poolt esialgu eriti suurt mõistmist. Oldi harjunud akadeemilise õppesisu vahendamisega traditsiooniliste õppemeetodite nagu töö õpikuga ja kooliloeng abil. Selgitamaks välja üldist olukorda ühiskonnaõpetuse õpetamisel aastaid peale süstemaatilise aineõpetuse juurutamist ja edumeelse ainemetoodika tutvustamist õpetajaskonnale, viis Kodanikuhariduse keskus 2001. aastal läbi üleriigilise ühiskonnaõpetuse õpetajate küsitluse, millest õpetajate enesehinnangutena selgus terve rida nende pedagoogilisi isiksuslikke ja tegevuslikke karakteristikuid. Käesolevas töös on küsitluse tulemustega arvestatud.

On ju näiteks ilmne, et valimiste kui demokraatia jaoks ühe fundamentaalseima osise mõistmiseks ei piisa valimiste kohta käivate teoreetiliste teadmiste äraõppimisest. Nagu nähtub joonisest 1 on aga õpetajate hinnangul just õpik domineeriv õppevahend nii põhikoolis kui gümnaasiumitamel. Valimiste tähtsuse tunnetamiseks on tarvis seda temaatikat õppida vastavaid protseduure isiklikult läbi tehes. Ühiskondliku kokkuleppe saavutamise ühiskonnas pole võimalik sel teel, et loetakse õpikust või muudest allikatest, millised on meie ühiskonna püsiväärtused, millel elu rajaneb, ning millised on meie ühised tulevikupürgimused. Ühiskondlik kokkulepe tuleb saavutada dialoogi teel, mida tuleb õppida pidama.

Joonis 1.

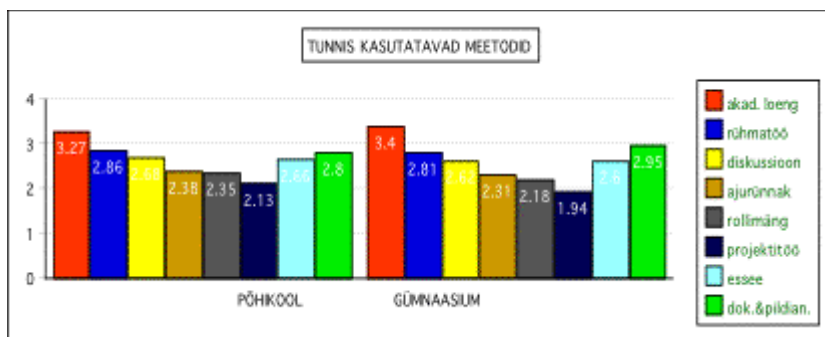
Ühiskonnaõpetuse õpetajate enesehinnag sellele, missuguseid ressursse ja mil määral ainetunnis kasutatakse (0 = üldse mitte, 4 = väga suurel määral).

Lihtsamalt öeldes: demokraatlik ühiskond peab koosnema inimestest, kes oskavad vaadata ja kuulata, diskuteerida ja arutleda, seisukohti kujundada ning konsensusele jõuda. See peaks olema XXI sajandi ühiskonnaõpetuse kui kooli õppeaine ülesanne ning sellealaseid puudusi tõid esile nii IEA uuring kui 2002. aasta esimene riigieksam ühiskonnaõpetusest.

On ilmne, et eelpoolnimetatul puhul on tegemist hariduse igavese probleemiga: kui palju peab selles, mida kool aine alal vahendab, olema teadmist, kui palju oskust. Teadmise ja oskuse vahetõttu on ajaressursi tõttu, mida kumbki kasutab, pöördvõrdelises sõltuvuses – ühe mahu lisandudes teine sageli taandub.

Joonis 2.

Ühiskonnaõpetuse õpetajate enesehinnag sellele, missuguseid õppemeetodeid ja mil määral ainetunnis kasutatakse (0 = üldse mitte, 4 = väga suurel määral).

Kaasaja infotulvas on kool ammu kaotanud oma teadmiste vahendaja prioriteetse rolli. Tunduvalt enam “ringleb” kõikvõimalikku teadmist kasvõi internetis. Sellele vaatamata on õpetajate väitel akadeemiline loeng meetodiliste võtete hulgas tunnis esikohal, ning seda isegi üheksandas klassis. Põhiprobleemiks on muutunud inimeste

iseseisev oskus infotulvas orienteerumiseks – kuidas vajalikku kätte leida, kuidas analüüsida ja hinnata informatsiooni väärtust, kuidas informatsiooni kasutada, kuidas ise informatsiooni luua? Joonisel 2 toodud meetodite hulgast leiavad nende oskuste arendamiseks kõrgeimat potentsiaali omavad meetodid – projektitöö, rollimäng, ajurünnak – paraku kõige tagasihoidlikumat kasutamist.

Samas on ilmnenud, et õpetajate ja õpilaste hinnangud ühele ja samale nähtusele võivad suuresti lahkned. Olgu näitema toodud joonisel 1 antud hinnang diskussiooni kui õppemeetodi kasutamise astmele. Õpetajate hinnangul kasutavad nad seda meetodit märkimisväärselt. IEA uuringu käiguss küsiti aga ka õpilastelt, mil määral nad saavad tunnis diskuteerida, ning õpilaste hinnangul on seda väga vähe. Empiirilisel on JTI Kodanikuhariduse keskuse täiendkoolitustel tuvastatud, et õpetajate ja õpilaste erinevad hinnangud ühele ja samale nähtusele võivad tulla asjaolust, et vastajate arusaamad meetodist on erinevad. Õpetajate hulgas on inimesi, kes tegelikult diskussiooni koraldamise metoodikat ei valda ning usuvad seetõttu, et juba pelk küsimuse esitamine ja paaril õpilasel vastata laskmine ongi diskussioon.

Õpetajate hinnanguid nende metoodika-alasele ettevalmistusele ja meetodite kasutamisele tunnis maa ja linna ning eesti ja vene koolide lõikes, tehniliste vahendite kasutamise alasele ettevalmistatusele ja nende vahendite kasutamisele tunnis maa ja linnakoolide lõikes ning tunnis kasutatavate ressurssidele põhi- ja keskkooli lõikes on toodud lisades 2b, 2c, 2d ja 2e.

3.2. Õppetöö aluste ja õppevahendite probleeme – riiklik õppekava.

Eelnevast nähtus, et ühiskonnaõpetuse õpetajad on oma tööstiililt üsna traditsioonilised, keskendudes õpetamisel õpiku ja kooliloengu kasutamisele. Püüdes selgusele jõuda, miks see nii on, pole õige näha olukorra ees vastutavana vaid õpetajat, kes kas ei oska või ei taha teha õppetööd aktiivsemaks. Alustrajavaks on tegelikkuses need ressursid, millel õppetund rajaneb:

- õppekava ja ainekava
- õpikud ja metoodilised abimaterjalid,
- õpetaja põhi- ja täiendkoolitus.

Ühiskonnaõpetuse ainekava RÕK-i uuendatud versioonis püüab arvestada seniste ainealaste kogemustega ning pürgib selle poole, et tunnistada ühiskonnaõpetus üheks praktilisemaks õppeaineiks kooli õppekavas, sest selle aineseks on kogu õppijat ümbritsev igapäevane elu. Ainekava seletuskiri rõhutab, et õppeprotsessiga taotletakse, et õpilane hakkaks tema ümber toimuvat nägema, mõistma, mõtestama ning mõjutada oskama ja suutma, andedes õppijaile selleks ühiskonna-alaseid teadmisi ning sotsialiseerides neid. Lisaks vahendatavatele ainespetsiifilistele teadmistele ja oskustele, nagu varem rõhutatud aitab ühiskonnaõpetus laialdaselt

integreerida mitmete teiste kooli õppekavasse kuuluvate õppeainete sisusid (vt. lisa 1). Seega on ühiskonnaõpetus õppeaine, mis aitab õpilasel kujuneda ennast teostavaks, kaasinimesi arvestavaks sotsiaalselt pädevaks ühiskonnaliikmeks. Ühiskonnaõpetuse vahendusel kujundatakse õppijas kõiki RÕK-i üldosas loetletud üldpädevusi, rõhutades ainespetsiifliselt eriti demokraatia põhimõtete väärtustamist, ühiskonnaelu eetilise vajalikkust ja kodumaa-armastuse põhimõtet.

Riiklikus õppekavas on sõnastatud ja väljendatud ühiskonnaõpetuse kohta terve rida olulisi pürgimusi. Nii taotletakse, et ühiskonnaõpetusel oleks poliitiline, majanduslik, sotsiaalne, kultuuriline ja ideede dimensioon ning lisaks neile ka enesehinnanguline identiteedidimensioon. Viimane tähendab kogu aine süklit läbivat rõhku aidata õpilastes kujundada:

- hoiakut tunda vajadust omada ühiskonnaelu puudutavates küsimustes isiklikku argumenteeritud seisukohta,
- arusaama ühiskondlikes protsessides isikliku osalemise mõjust ja vajalikkusest.

Ühiskonnaõpetuse aine arvestab seejuures oma õppesisu ja -meetodite valikutes eakohasuse printsiibist lähtudes Eesti ühiskonna spetsiifiliste integratsiooni-probleemidega ning nende lahendamise riiklike prioriteetide ja rahvusvaheliste printsiipidega.

Eesmärkide saavutamisel nähakse ühiskonnaõpetuse kui pedagoogilise protsessi komponentidena:

- **Teadmiste** andmist poliitilistest- ja majandusteooriatest, -süsteemidest, -struktuuridest ning protsessidest, inimestevahelisest suhtlemisest, rahvusvahelisest elust.
- **Demokraatlike tõekspidamiste**, mille juured on õigluse, võrdsuse, vastutustunde, vabaduse, mitmekesisuse, tolerantsuse ja privaatsuse printsiipides, kujundamist.
- **Intellektuaalsete oskuste** – oskuse koguda teavet, oskuse õppida, oskuse langetada otsuseid, oskuse vaadelda asju/olukordi erinevalt positsioonidelt – kujundamist.
- **Osalusoskuste** kujundamist: et õppija kasutaks omandatud teadmisi, tõekspidamisi ja mõtlemisoskusi selleks et olla võimeline kootöös teistega, et ta suudaks määratleda enda kuuluvust mingisse rühma, olla kompromissivõimeline ja salliv, suuta toime tulla erinevates kultuuri- ja muudes elusituatsioonides.
- **Kodanikuosaluse** ärgitamist, mis tähendab seisundit tunda vajadust olla informeeritud ümbritsevas elus toimuvast ning kujundada selle suhtes oma seisukohta, oskust ja tahet olukorrale vastavalt käituda.

Teadmistel ja isiklikel tõekspidamistel rajanevate intellektuaalsete ja osalusoskuste abil iga õppija jõudmine kodanikuosaluseni ongi ühiskonnaõpetuse protsess ja resultaat. Õpetaja ülesanne on õppetöö niisugune meetodiline ja didaktiline korraldamine, mis seda võimaldaks.

Õpitulemuste kontrollimise vormid ühiskonnaõpetuses on mitmekesised, alates tavavestlusest ning lihtsaimast teadmiste kontrollist suulise küsitluse või tunnikontrollina kuni keerukama projektides osalemise komplekshindamiseni. Õpitulemuste kontrollimisega taotletakse teadmiste omandatuse, demokraatlikke tõekspidamiste kujunemise, intellektuaalsete ja osalusoskuste ning kodanikuosaluse saavutatuse astme kindlaksmääramist. Iga saavutuse kontrollimiseks ja hindamiseks on palju võimalusi. Aine sisu ja õppemeetodite mitmekesisuse tõttu peab kontrollimeetodite valikul tingimata arvestama nii õppurite üldise eakohasusega kui igäihe individuaalsete võimete ja valmidustega.

Kõigil vanuseastmetel on kesksseteks kontrollimise vormideks suuline arutlus ning osalemine diskussioonis, mis annavad teavet sellest, kuidas tundideks valmistutakse ning kuidas toimub õpilaste individuaalne ainealane areng. Jooksva hindamisel on alates teisest kooliastmest otstarbeks rakendada kirjalikku kontrolli (nt. lühiteste), millega jälgitakse terminoloogia, faktoloogia, põhikontseptsioonide jms. omandatust. Alates IX klassist sobivad kokkuvõtlikuks hindamiseks kirjalikud arutlused, mille kaudu selgub, kas omandatud teadmised on süsteemsed ja relevantssed ning kas õppija oskab teadmistega õigesti opereerida.

Aine pakub rikkalikult võimalusi mitmekesiseks tööks erinevate allikate nagu piltide, skeemide, tabelite ja tekstidega. Nii saab hinnata paljusid intellektuaalseid oskusi. Kontrollitav on seejuures antud õppeülesande täitmise organisatsioon ning meetodika, kiirus, ulatus ja kvaliteet. Vanuseastmele vastavalt võib allikatega töötades anda lihtsaid ülesandeid mõne fakti või väite leidmiseks, vaadeldu/loetu lihtsaks ümberjutustamiseks või keerukamaks analüüsimiseks, ühte laadi teabe tõlkimiseks teise vormi (nt. illustratsiooni põhjal jutu kirjutamine või tekstis leiduvate andmete kandmine tabelisse).

Kõigil vanuseastmetel on üheks õpitulemuseks rida eelpoolnimetatud osalusoskusi, mis ilmnevad hästi paaris- või rühmatöös ning vanematel kooliastmetel projektide elluviimises. Kõrgeimaks saavutuseks, mida ühiskonnaõpetusega taotletakse, on kodanikuosaluse võime. See kujuneb järk-järgult ning on erinevatel kooliastmetel kujunemisprotsessis eakohaselt hinnatav näiteks kui tunnis osalemine aktiivsuse. Gümnaasiumilõpetaja puhul on kodanikuosaluse ideaaliks, kui õpilane

- omaalgatuslikult huvitub mõnest ühiskonnaelu probleemist,
- oskab seda analüüsida ja hinnata (vajadusel iseseisvalt teavet juurde hankides),
- kujundab probleemi suhtes välja oma argumenteeritud seisukoha,
- mida suudab teistele selgitada ja vajadusel kaitsta ning
- oskab astuda vajalikke praktilisi samme.

Osalusoskuste kontrollimine ja hindamine on keerukad. See toimub õpetajapoolse vaatluse ja analüüsi abil, mida toetavad ka kaasõpilaste poolt antavad hinnangud. Väga delikaatne on demokraatlike tõekspidamiste küsimus, kuna iga inimese mistahes isiklik seisukoht on Eesti Vabariigis põhiseduslikult kaitstud. Et demokraatlike tõekspidamiste kujundamine õppijates on aga samuti õpetaja tööülesanne, peab õpetaja nende kujunemisest ülevaadet omama, ent erinevalt teistest ilmnunud võimalikest ainealastest puudujääkidest tuleb neid muud moodi korrigeerida. Lihtsa ümberõpetamise ja ümbertegemise asemel on õppurite juures ilmnevad üldsuse poolt mitteaktsepteeritavad isiklikud tõekspidamised edasise delikaatse individuaalse ning süstemaatilise töö ülesanneteks.

Õpitulemuste hindamisel ühiskonnaõpetuses eristatakse kolme saavutustasandit:

- omandatud ainealased teadmised,
- omandatud sotsiaalsed oskused,
- loomingulisus ning saavutatud kodanikuosaluse aste.

Ühiskonnaõpetuse ainekava RÕK-I 2000.-2001. aasta parandatud versioon ei sisalda aga iseenesest siiski veel piisavalt võimalusi ainetunni kujundamiseks aktiivsemaks kui seni. Eeldused ja võimalused soovitava nihke tekitamiseks sellesse alusdokumenti olid olemas, kuid need jäid administratiivsete ja bürookraatlike seisukohtade tõttu realiseerimata. Praktika on näidanud, et realiseerimise lootust on sellel sisul ja ka meetodikal, mis on orgaaniliselt kirjutatud ainekavasse. Õpetajal reeglina puudub suutlikkus lõpetada õppekava-arendajate poolikuid töid neid nn. kooli õppe- ja ainekavadeks arendades. Mida terviklikumad ja “küpsemad” on õppekava ja ainekava kui algdokumendid, seda suurem on võimalus, et neisse kodeeritud sõnumid jõuavad õpetajate vahendusel õppijateni.

Kui soovida teostada nihet ühiskonnaõpetuse õpetamisel, muutes seda ainet senisest märksa aktiivõppe rajanevaks, on vajalik see tingimus ainekavasse sisse kirjutada. Järgnevalt on esitatud nägemus sellest, kuidas seda IX ja XII klassi puhul teha saaks. IV klassi puhul on lähtutud eeldusest, et seal jätkub niigi algklassides domineeriv eakohane õpilasekeskne aktiivne õppetöö. Oluline on ka, et õpetajal oleks selged tema töö eesmärgid ning töö tulemuslikkuse mõõdetavus. Mõõta saab ühiskonnaõpetuse õppimise järel seda, mida õpilane teab, mõistab ja oskab. Rõhutada tuleb just kahte viimast, sest kodanikuna käitumisel peab inimene küll omama vajalikku teadmiste pagasit, ent nagu lisast 2 ja 2a ilmneb, on tarvis asju ka mõista ja osata langetada õigeid otsuseid ning neid vajadusel põhjendada ja seletada.

Järgneva ühiskonnaõpetuse ainekava versiooniga on esitatud nägemus sellest, milline võiks olla aktiivõppe meetodite senisest suuremale osakaalule orienteeritud aineõpetuse eesmärgistus millised võiksid olla õppetöö mõõdetavad tulemused ning

kuidas võiks aktiivõppe metoodika olla ainekava sisusse sisse kirjutatud. Sellisel lähenemisel oleks suurem tõenäosus, et aktiivõpe ka tegelikult õppeprotsessi jõuab, kuna ainekava arvestab ajaliselt ktiivsete meetodite n.ö aeganõudvusega. Õpikute autorid, kes peavad RÕK-ist juhinduma, peavad aktiivsuse õpikutesse ja muudesse õppevahenditesse sisse kirjutama.

ÜHISKONNAÕPETUS

Õpetuse eesmärgid

Ühiskonnaõpetusega taotletakse, et õpilane:

- ° õpib tundma ühiskonna keerukat mitmepalgelist süsteemi;
- ° õpib tundma inimese ja ühiskonna vastastikuseid suhteid;
- ° väärtustab demokraatia põhimõtteid ning inim- ja kodanikuõigusi;
- ° teadvustab seaduste vajalikkuse inimeste ühiselu ja tegevuse korraldamisel ning nende täitmise tähtsuse;
- ° omandab teadmisi ühiskonna valitsemisest;
- ° omandab majandusliku mõtlemise põhimõtteid,
- ° omandab oskuse toimida turumajanduse tingimustes;
- ° õpib tundma Eesti Vabariigi riiklik-poliitilist korraldust,
- ° õpib tundma Eesti Vabariigi põhiseadust ja kodakondsusseadust, Inimõiguste ülddeklaratsiooni;
- ° omandab ühiskonna-alase kriitilise mõtlemise ja analüüsioskuse,
- ° õpib langetama põhjendatud otsuseid;
- ° kujundab oma poliitilist kultuuri ning omandab aineõpetuse kaudu tutvustatavaid sotsiaalse käitumise oskusi;
- ° omandab teadmisi nüüdisühiskonna arengust;
- ° õpib tundma kaasja maailma sotsiaal-poliitilist probleematikat;

AINEKAVA 1. - 3. KLASSILE

Õppesisu

Mina ja meie

Käitumisreeglid: viisaka käitumise oskused ja harjumused; tähelepanelikkus, hoolivus, teistega arvestamine; empaatiavõime; käitumisharjumuste tähendus ja vajalikkus koolis, klassis, kodus, väljaspool kodu.

Mina ja minu pere

Vanemad, õed-vennad. Vanavanemad ja teised sugulased. Meie kohustused oma koduste ees. Abivalmidus, kohuse- ja vastutustunne.

Mina ja asjad

Minu oma. Tema oma, meie oma. Asja väärtus. Hind: kallis, odav. Suhtumine asjadesse, suhtumine teiste töösse. Asjade väärtus ja inimese väärtus.

Raha. Raha teenimine, hoidmine, kulutamine. Arvestamine teiste inimeste vajadustega. Kokkuhoidlikkus.

Mina ja aeg

Aeg kui väärtus. Päeva planeerimine. Täpsus. Teiste inimeste aeg.

Mina ja nemad

Sõbrad. Sõpruse hoidmine. Õiglus. Ausus. Konfliktid. Kaebamine. Tagarääkimine. Vägivald. Leppimine. Oma vigade tunnistamine. Inimeste erinevused ja sarnasused, õigus olla ta ise.

Teisest inimesest lugupidamine. Inimese vabadus.

Mina ja kodu

Küla. Vald. Linn. Maakond. Riik ja selle kaitse. Eesti Vabariigi sümbolid. Riigikogu. Valitsus. President.

Eestimaa rikkus: loodus, inimesed, kultuur, haridus. Inimeste elustiil ja elukutsed elukohas. Kodukoha sümbolid. Kodukoha tuntud inimesed. Eestlaste tavad ja pühad. Eesti vähemusrahvused. Rahvuste tavad.

Teised maad ja rahvad. Naaberriigid. Eesti teiste riikide seas ja kõrval.

Arstiabi. Tuletõrje. Politsei. Laste usaldustelefon. Lastekodu. Turvakodu. Sotsiaalne hädaabi.

Inimene ja tervis

Mina-pilt, eneseteadvustamine, tervise väärtustamine. Tervis ja haigus. Tervislik eluviis. Isiklik hügieen. Kasv ja areng, õige rüht. Õnnetuste vältimine. Liiklusohutus. Esmaabi. Toitumine ja tervis. Liikumine ja tervis. Kahjulikud harjumused.

Inimene ja teave

Teabeallikad ja nende kasutamine.

Õpitulemused

3. klassi lõpetaja

oskab

° tavaolukorras suhelda ja käituda;

- ° hinnata tervise väärtust, pidada puhtust;
- ° oma nõudmistes arvestada teistega;
- ° koostada päevaplaani;
- ° liigelda tänaval;

mõistab

- ° mis on kohuse- ja vastutustunne, ausus, õiglus, vabadus, vägivald;
- ° et inimesed ja eri rahvaste tavad võivad olla erinevad;
- ° aja, asjade ja raha väärtust;
- ° mis on minu, mis meie, mis teiste oma;

teab

- ° mis on perekond, kodu, kodumaa, riik;
- ° Eesti riigi sümboleid ja riigipühi;
- ° lähemaid naaberriike;
- ° tähtsamaid infoallikaid;
- ° mida tähendab tervis, kuidas olla terve ja vältida traumasid;
- ° oma lähema ümbruse põhilisi ohuallikaid
- ° mis on hädaolukord, kust saada abi häda korral.

AINEKAVA 4. KLASSILE.

Õppesisu: Inimene ja ühiskond.

1. Kellest koosneb inimühiskond?

Lapsed ja täiskasvanud. Mehed ja naised. Erinevatest rahvustest inimesed. Erinevate huvide ja vajadustega inimesed. Kuidas ühiskond muutub ja täieneb - demograafilised protsessid. Tolerantsus. Koostöö. Milline on meie (Eesti) ühiskonna kujunemislugu ja tänane koosseis? Rahvas, isamaa ja kodumaa.

+ *praktilised ülesanded määratlemaks inimeste erinevaid vajadusi ja erinevate vajadustega rühmi ühiskonnas.*

2. Kuidas inimühiskonda juhitakse?

Demokraatlik ühiskonnakorraldus - ühisotsustamine ja konsensus. Kompromiss. Valimislubadused ja tegevusprogrammid. Demokraatlikud valimised. Valijad ja valitavad. Rahvaesindajad. Valla- ja linnavolikogu

ning Riigikogu, nende otstarve ja peamised ülesanded. Vallavanem, linnapea, peaminister, president.

+ *programmdokumendi koostamine, praktiline demokraatlik hääletamine ja valimisprotseduur.*

3. Inimeste tegutsemise peamised ressursid.

Ideed, aeg ja raha kui inimeste tegutsemise peamised ressursid. Ideed, nende tekkimine ja väärtus. Aeg kui piiratud ressurs, selle otstarbekas kasutamine: tegevuste ratsionaalne korraldamine ja vaba aja kasutamine. Täpsus. Raha kui piiratud ressurs, selle teenimine ja kulutamine. Laenamine. Täpsus ja ausus rahaasjus.

+ *ideede genereerimine, aja kasutamise oskuse arendamine: päeva, nädala, kuu ajakava kujundamine; raha kasutamise ning kulutamise planeerimine.*

4. Inimesed ja seadused

Seadused kui inimeste tegutsemise raamid. Seadusloome. Põhiseadus. Inimõigused. Lapse õigused. Inimeste ühetaolisus seaduste ees. Seaduste kaitse.

+ *ühiste käitumisreeglite, klassi põhiseaduse vms. praktiline koostamine.*

5 Inimene ja teave.

Informatsiooni vajalikkus inimesele. TV, raadio, video, ajalehed. Teave kui väärtus. Arvuti kui teabeallikas ja -kandja. Teised teabeallikad nagu raamatukogukataloogid, teatmeteosed.

+ *meediaalase kirjaoskuse ning informatsiooni leidmise arendamine, valikute tegemise, hindamise ning süstematiseerimise harjutamine.*

Õpitulemused

4. klassi lõpetaja

teab:

- ° kellest koosneb ühiskond, millest tulenevad inimeste erihuvid, kuidas olla tolerantne,
- ° kuidas toimub ühiskonna demokraatlik juhtimine;
- ° mis on seadused ja miks tuleb neid täita;
- ° millest sõltuvad inimeste võimalused elus;
- ° olulisi infokanaleid ja nende kasutamise võimalusi.

oskab:

- ° eristada inimeste olulisemaid erivajadusi;
- ° eristada demokraatlikku käitumisviisi ebademokraatlikust;
- ° sõnastada lihtsamaid juhend- ja õiguslaseid põhimõtteid;
- ° hinnata ressursse - nende puudulikkust või piisavust, koostada lihtsamaid plaane;
- ° leida vajaminevat teavet ning suhtuda sellesse kriitiliselt;

mõistab:

- ° mis on kohuse- ja vastutustunne; ausus, õiglus, vabadus; vägivald;
- ° mõistab vastutust oma tegude võimalike tagajärgede eest;
- ° milles seisneb inimeste erinevus.

AINEKAVA 8. -9. KLASSILE.

Õppesisu: Riik ja rahvas.

1. Ühiskond kui inimeste olemasolu viis.

Ühiskonnaaelu valdkonnad: õigus, moraal, kultuur, majandus, poliitika ja nende omavaheline seos. Ühiskonna sotsiaalne struktuur: rahvused, klassid ja sotsiaalsed grupid. Inimeste huvide mitmekesisus ja nende avaldumise vormid: seltsid, ühistud, fondid, erakonnad, liikumised, kirik. Normide osast ühiskonnasuhetes. Õigus ja õiglus.

Õigus- ja moraalinormid, nende vahekord. Sotsiaalsed normid. Milline on Eesti ühiskond?

+ praktilised ülesanded näitamaks ühiskonnaelu valdkondade omavahelist seost, tutvustamaks Eesti ühiskonna sotsiaalset struktuuri, selgitamaks välja inimeste huvide mitmekesisust ja nende avaldumise vorme, praktilisi harjutusi mõistmaks normide vajalikkust ühiskonnasuhetes.

2. Riigi mõiste ja funktsioonid. Eesti riiklik korraldus.

Riigi mõiste ja funktsioonid. Eesti Vabariigi põhiseadus Eesti riigivormist ja -korrast. Rahvas, elanikud ja kodanikud. Kõrgeim seadusandlik võim — Riigikogu. Riigikogu valimiste kord. Riigikogu funktsioonid. Saadikute õigused ja kohustused. Vabariigi president, tema ametikohustused. Eesti Vabariigi Valitsus — kõrgeim täidesaatev võim. Valitsuse moodustamise kord ja tema põhiülesanded. Eesti Vabariigi kohtusüsteem ja -korraldus. Eesti Vabariigi õigus- ja korrakaitseorganid — kohus, õiguskantsler, riigikontroll, politsei, kaitsepolitsei, päästeamet, tuletõrje. Eesti riigikaitse struktuur ja funktsioonid; kaitsejõud, kaitseliit. Kohalik omavalitsus.

+ praktiline tutvumine Eesti põhiseaduse tekstiga, praktiline tutvumine kodakondsusseaduse tekstiga, seaduse teksti lugemise harjutamine, riigialase päevakajalise teabe jälgimine massimeedias ja selle sisu ning tähenduse mõtestamine.

3. Rahvas, põhiseadus ja demokraatia.

Põhiseadus, tema tähtsus ja funktsioonid. Eesti Vabariigi põhiseadus. Igaühe õiguste, vabaduste ja kohustuste ühetaolisuse printsiip. Põhiõigused, vabadused ja kohustused Eesti põhiseaduses. Usk ja usuvabadus. Inimeste valiku- ja olekuvabadus Eestis viimase saja aasta jooksul.

+ praktiline tutvumine Eesti põhiseaduse tekstiga, seaduse teksti lugemise harjutamine; põhiõiguste-, vabaduste- ja kohustustealaste praktiliste ülesannete lahendamine.

4. Inimesed, riik ja õigus.

Seadus ja seaduskuulekus. Õigusriigi mõiste. Õigus Eesti Vabariigis - seadusloome ja seaduste süsteem. Inimõigused. Euroopa Nõukogu inimõiguste konventsioon. Demokraatliku kohtupidamise põhimõtted.

Neljas võim demokraatlikus riigis — ajakirjandus ja selle osa inimeste õiglustunde, moraali ja seadustesse suhtumise kujundajana.

+ tutvumine Eesti Vabariigi seadustega, tutvumine Inimõiguste ülddeklaratsiooni ja Euroopa Nõukogu inimõiguste konventsiooniga, tutvumine massimeediumi kaudu toimuva hoiakute ja suhtumiste kujundamisega, massiteabesse skriitilise suhtumise kujundamine.

5. Riik ja majandus.

Majandusringlus, riigi roll selles. Riigieelarve. Riigi tulud ja kulud. Maksud, nende otstarve. Raha ja pangandus, väärtpaberid. Ühishüved ja sotsiaalne turvalisus kui riigi majandustegevuse aspekt. Eesti majandussüsteem ja teised majandussüsteemid. Eesti majandustulemused ja nende võrdlus rahvusvaheliste näitajatega. Eesti majandusliku arengu võimalused.

+ *praktiline tutvumine Eesti majanduse alase teabega massimeedias ning majandusstatistikaga, statistiliste andmete lugemise oskuse harjutamine, ülesanded majandusvaldkondade vastastikuse seotuse mõistmiseks, ülesanded majandusliku mõtlemise harjutamiseks.*

6. Inimene ja majandus.

Peremajandus. Rikkus ja vaesus. Raha arukas kasutamine, pere-eelarve. Inimese tööalane võimekus, võimete arendamine. Töökoha valik. Ettevõtlus. Ettevõtte liigid. Äriplaan. Kasum. Ideest oma ettevõteteni. Tööseadusandlus.

+ *praktilised ülesanded raha kasutamise planeerimiseks, pereelarve koostamine, isiklike võimete ja soodumuste väljaselgitamine, äriplaani koostamine, firma loomise simulatsioonmäng, tööalaste õigusaktidega tutvumine, tööleasumise avalduse kirjutamine.*

7. Igaühe heaolu ja toimetulek.

Kodanikualgatus. Ühiskondlikult taunitav käitumine ja reageerimine sellele. Kodanikukaitse, kodanikukaitseeaduse põhisätted. Naabrivalve. Käitumine kriisiolukorras. Tarbijakaitse.

+ *käitumisalased situatsioonimängud, tutvumine kodanikualgatuse kajastamisega massimeedias, rollimäng kriisiaolukorra lahendamiseks, tutvumine tarbijakaitseeadusega, tarbijakaitse alaste situatsioonide lahendamine.*

Õpitulemused

8.-9. klassi lõpetaja

teab

- inimeste kooselu vorme ja seadusi;
- Eesti Vabariigi poliitilist ja administratiivset korraldust;
- Eestis kehtivaid igaühe õigusi, vabadusi ja kohustusi;
- inimõigusi;
- Eestis kehtivat õigusloome- ja -kaitse- süsteemi;
- riigi majanduselu printsiipe;
- isikliku majandamise võimalusi ja põhimõtteid;
- ühiskonna ressursside piiratust, vajaduste ja soovide vahelisi erinevusi;

tunneb

- Eesti Vabariigi põhiseadust ja kodakondsusseadust;
- Inimõiguste Ülddeklaratsiooni ja Euroopa inimõiguste hartat;
- isiklike võimeid ja võimalusi osalemaks ühiskonna elus;
- riigi- ja ühiskonnaelu seadustega reguleerituse põhimõtet;

oskab

- hinnata oma võimeid, võimalusi ja rolli erinevates situatsioonides;
- toime tulla oma raha planeerimisega, kasutada pangateenuseid, täita tuludeklaratsiooni;
- käituda tööjõuturul;
- seaduslike vahenditega kaitsta enda ja teiste õigusi ja huve;

° kaitsta enda kui tarbija õigusi ja huve.

AINEKAVA GÜMNAASIUMILE.

Õppesisu: Nüüdismaailm.

1. Sissejuhatus.

Ühiskonna tundmaõppimise vajalikkus. Ühiskonna juhtimine ja ühiskonnateadused. Omandatud teadmiste kasutamine igapäevaelus.

2. Kaasaegse ühiskonna kujunemine

Tööstusrevolutsioon ja kapitalismi kujunemine. Klassikalised majandusteooriad (Smith, Ricardo, Marshall). Demokraatia sünn Euroopas. Demokraatia printsiibid. Otsene ja esindusdemokraatia. Liberaalse demokraatia teooriad (Mill, Tocqueville). Demokraatia ja diktatuur. Monarhia ja vabariik. Demokraatia Eestis. Valitsemisvormide vahetumine. Tööstusühiskond. Fordism ja konveieriseerimine. Keinsianism ja heaoluriigi kujunemine. Infoühiskond. Teaduslik-tehniline pööre pärast II maailmasõda. Muutused majanduses, sotsiaalses struktuuris ja massikommunikatsioonis. Kaasaegseid majandus- ja sotsioloogilisi teooriaid õpetaja valikul (Friedman, Fukuyama, Dahl).

+ põhjalikum tutvumine käsitletud ühiskonnateooriatega, vastavat tüüpi tekstide lugemise ja analüüsimise oskuse arendamine, teabeallikate kriitilise kasutamise ja informatsiooni süstematiseerimise ning esitamise harjutamine.

3. Kaasaegse ühiskonna struktuur.

Riik: võimustruktuurid ja -suhted. Võimu tunnused ja teostamise meetodid: seadused, normid, vägivald. Tsiviilühiskond: institutsioonid ja suhted. Sotsiaalsed grupid. Huvid. Pluralismi olemus ja tähtsus. Poliitiline e. tsiviilkultuur: mõiste ja koostisosad — teadmised, väärtused, käitumismallid. Poliitilise kultuuri funktsioonid ühiskonnas. Majandus ühiskonnas. Avalik ja eramajandus. Makro- ja mikromajandus. Ühiskonna seotus.

+ kaasaegse eesti ühiskonna iseloomustuse koostamine ajakirjanduse põhjal, kasutades omandatud teadmisi, teabeallikate kriitilise kasutamise ja informatsiooni süstematiseerimise ning esitamise harjutamine.

4. Ühiskonna valitsemine.

Rahva osalemine valitsemises. Osalus- ja elitaardemokraatia. Huvide esindamine parteide, liikumiste ja kutseorganisatsioonide kaudu. Huvide teostamine ajutiste rühmituste ja isikliku aktsiooni abil. Poliitilised ideoloogiad. Huvide esindamine valimiste vahendusel. Valimiste funktsioonid. Demokraatlikud ja mittedemokraatlikud valimised. Majoritaarne ja proportsionaalne valimiste süsteem. Valimiskäitumine. Valimiste tagajärjed. Parlamentaarne ja presidentaalne demokraatia. Kõrgeim seadusandlik võim — parlament. Kõrgeim täidesaatev võim — valitsus. Riigipea. Riigipea roll parlamentarismi ja presidentialismi korral. Võimude lahusus ja tasakaalustatus. Kontroll võimude tegevuse üle. Opositsioon. Massimeedium. Kohtuvõim. Kohalik omavalitsus, selle funktsioonid ja pädevus. Omavalitsused Eestis.

+ poliitiliste platvormide koostamine, erinevate seisukohtade poliitilise orienteerituse määratlemise harjutamine, ülevaate koostamine kaasaegse eesti ühiskonna

valitsemisest ajakirjanduse põhjal, kasutades omandatud teadmisi, teabeallikate kriitilise kasutamise ja informatsiooni süstematiseerimise ning esitamise harjutamine.

5. Ühiskonna majandamispehiohted

Ühiskonna majandusressursid. Riik ja majandus. Turumajandus — plaanimajandus. Majandusarengu planeerimine liberaalses ühiskonnas — majanduspoliitika. Majanduse regulatsioon seaduste, maksu- ja rahapoliitika ning turumehhanismide abil.

Välismajanduspoliitika. Makromajanduse põhinäitajad; rahvuslik koguprodukt, elukallidus, inflatsioon, tarbijahinnaindeks, ekspordi-impordi tasakaal; nende kasutamine riigi majandusliku olukorra hindamisel ja võrdlemisel.

+ ülevaate koostamine kaasaegse eesti ühiskonna majandusest ajakirjanduse põhjal, kasutades omandatud teadmisi, teabeallikate kriitilise kasutamise ja informatsiooni süstematiseerimise ning esitamise harjutamine.

6. Üksikisik ja ühiskond.

Sotsiaalne staatus ja sotsiaalne mobiilsus. Indiviid ja turg: Töövõtja-töoandja. Ettevõtja. Omanik. Tarbija. Nende sotsiaalsete rollidega seonduvad probleemid ja käitumisvalikud. Indiviid ja riik. Inimõigused. Kodanikuõigused ja -kohustused. Sotsiaalne turvalisus, riigi ja indiviidi osa selle tagamisel. Riigi- ja kodanikukaitse. Sotsiaalkindlustus ja sotsiaalabi: pehiohted ja programmide liigid. Eesti Vabariigi, Euroopa Nõukogu ja Euroopa Liidu seadusandlus inimõiguste ja sotsiaalpoliitika vallas.

+ ajakirjanduse põhjal ülevaate koostamine üksikisiku ja ühiskonna vahekorraast kaasaja Eestis, kasutades omandatud teadmisi, teabeallikate kriitilise kasutamise ja informatsiooni süstematiseerimise ning esitamise harjutamine.

7. Kaasasaja maailma mitmepalgelisus.

Maailma rassiline, rahvuslik ja religioosne mitmekesisus ning sellega seotud probleemid. Kultuuri- ja tsivilisatsioonikäsitlused. "Tsivilisatsioonide kokkupõrke" võimalused. Riikide sotsiaal-majandusliku ja poliitilise arengu erinevused ning sellest tingitud vastuolud ja tendentsid (rikkad — vaesed, üliriigid — väikeriigid, integreerunud riigid — neutraalsed riigid).

Maakera ebaühtlane demograafiline areng kui sotsiaalne probleem.

+ ajakirjanduse ja teabeallikate abil ülevaadete koostamine kaasaja maailma mitmepalgelisuse eri aspektidest, teabeallikate kriitilise kasutamise ja informatsiooni süstematiseerimise ning esitamise harjutamine.

8. Rahvusvaheline suhtlemine.

Globaalprobleemid, nende lahendamise võimalused. Rahvusvahelise suhtlemise pehiohted ja viisid. Tähtsamad maailma- ja regionaalorganisatsioonid. Euroopa integratsioon: organisatsioonid, arengud, probleemid. Eesti riigi rahvusvaheline asend.

+ interneti vahendusel rahvusvahelise informatsiooni hankimine, rahvusvaheliste kontaktide loomine, interneti kui allika suhtes kriitikameele kujundamine, maailma arengu tulevikustsenaariumite koostamine, diskussiooni ja argumenteerimise harjutamine.

Õpitulemused

Gümnaasiumi lõpetaja:

teab

- ° kaasaja ühiskonna kujunemise põhijooni;
- ° kaasaja ühiskonna struktuuri;
- ° kaasaja ühiskonna erinevaid korralduspõhimõtteid;
- ° olulist majanduspoliitika ajaloo ja kaasaegsetest majandussüsteemidest;
- ° olulisi rahvusvahelisi organisatsioone;
- ° riikidevahelise poliitilise, majandusliku ja kultuurilise suhtlemise põhimõtteid.

tunneb

- ° demokraatia reegleid, inim- ja kodanikuõigusi, Eesti Vabariigi seadusi;
- ° nüüdisaegseid sotsiaalpoliitilisi süsteeme;
- ° kaasaja maailma põhiprobleeme ja arengutendentse.

oskab

- ° kriitiliselt suhtuda infoarmatsiooniallikatesse;
- ° koguda massimeediumist sotsiaal-poliitilist ja majanduslikku teavet, seda süstematiseerida ja esitada;
- ° tõhusalt oma huve ja õigusi kaitsta;
- ° töötada ja elada turumajanduslikus ühiskonnas;
- ° adekvaatselt määratleda oma kohta ja võimalusi kaasaja maailmas.

Antud ainekava sisuvalikud peale aktiivsete õppeülesannete on pea identsed praegukehtiva ainekava sisuga. See on seletatav asjaoluga, et antud sisuvalikud on koolipraktikas tegelikult katsetamata. Puudub objekttiivne tagasiside nii esitatava materjali relevantsusest ja sellega seonduvast õpilaste huvist pakutava küsimusteringi suhtes kui ka sisukomponentide eakohasuse ja jõukohasuse kohta. On lähtunud eeldustest, et sisuvalikud on relevantsed, õpilastele huvi pakkuvad, eakohased ja jõukohased. Tegelikult oleks ülimalt oluline korraldada kõige eeldatu kontrollimiseks representatiivne koolikatsetus.

Arvestades seda, et õpetajapoolsetel hinnangutel on õpik peamine ressurss, millele õppetund üles ehitatakse, on õpikutele seatud mõistetavalt üsna kõrged nõuded. Käesolevaks ajaks on Eestis suudetud omariikluse aastate jooksul välja anda kaks põlvkonda õpikuid põhikooli IX klassile ja gümnaasiumi XII klassile ning õppevahend IV klassile. Viimane põhikooli õpiku variant, mõlemad gümnaasiumi õpikud ning IV klassi õppevahend on praegukasutatavate õpikute nimekirjas. Ühiskonnaõpetuse riigieksami ülesannete koostamisel ilmnes aga asjaolu, et vaatamata kinnitusele, mille kohaselt kõik õpikud vastavad riiklikule õppkavale ja nendest võib õppida, on erinevate õpikute sisud sedavõrd erinevad, et nede baasil polnud võimalik koostada ühtseid riigieksami küsimusi. Riigieksami küsimuste koostamisel tuligi sellele lõivu maksta ning koostada sellised küsimused, mis oleksid vastatavad teatud määral loomulikust intelligentsist või siis käibivate õpikute “ridade vahelt”

Lisaks nimetatud ebakõlale on õpikud õpetajate hinnangul ka õppijate jaoks liiga teoreetilised ja sisuesituselt väga rasked. Enimkritisemitav on seejuures IX klassi õpiku viimane väljaanne. See kõik on vaid tunnistuseks kodumaise ühiskonnaõpetuse (ja mitte ainult) õpikute kirjutamise kogemuse vähesusest ning puuduvast tagasisidest tekkivale õpikule selle käsikirja staadiumis. Oma rolli õpikute sisude omavahelises haralisuses ning keelilises ning mõistelises raskuses mängib loomulikult ka käsikirjade koostamise aluseks olev teoreetilisust ja akadeemilisust soosiv ainekava. Aineõpetuse mitmete aspektidele tuleks kasuks ka see, kui lisaks ühiskonnaõpetuse ainekavas antud hindamisjuhiste oleks meil olemas ainestandardid. Ameerika Ühendriikides pole näiteks koolides kohustuslikku ühiskonnaõpetuse kursust nagu meil Eestis või paljudes teistes riikides. Kohustuslik on vaid vanema kooliastme kursus *Government*, mille ülesandeks on tutvustada õpilastele USA riiklik-poliitilist ülesehitust ja funktsioneerimist, et ameeriklased oskaksid selles orienteeruda – tunneksid nii riigi ja valitsuse kohustusi enda ees kui ka omi võimalusi, vabadusi ja kohustusi.

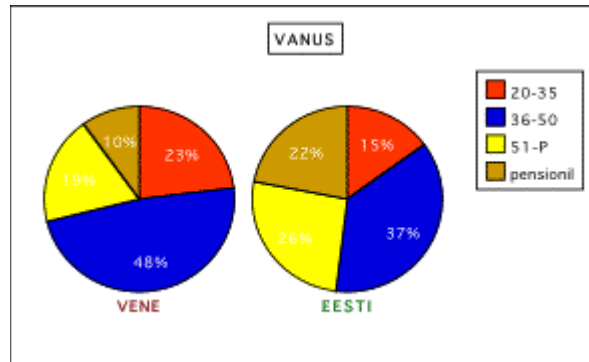
Californias Calabasases tegutsev valitsusväline organisatsioon Kodanikuhariduse Keskus (*Civic Education Centre*) on aastaid edendanud kodanikuõpetust laiemalt, töötades välja selle alused, koostades ainesisusid ja soovitades meetodikaid erinevatele kooliastmetele, luues õppevara, pakkudes õpetajakoolitust, korraldades ülemaalisi ainealaseid õpilaskonkurse... Kodanikuhariduse Keskuse tegevus on olnud tulemuslik – nende poolt välja töötatud ühiskonnaõpetuse valikkursusi õpetatakse mitmel pool üle USA ning iga-aastased õpilaskonkursid "We, the People..." pälvivad riigis laialdast tähelepanu.

USA ühiskonnaõpetuse ja valitsuse kursuse standardid võiksid olla heaks eeskujuks ning näiteks sellest, kuidas ühiskonnaõpetuse standardid võivad koostatud olla. Käesoleva dokumendi lissasse (lisa 4) on paigutatud näide USA standardite sisukord, mis annab ettekujutuse selle struktuurist ja sisuvalikutest. Standardid on koostatud klasside lõikes, kus ühiskonnaõpetust õpetatakse, näidates ära klassiti õpetatava küsimusteringi. Tähelepanu peaks seejuures pöörama asjaolule, et erinevalt Eesti ja mitmete teiste maade ühiskonnaõpetuse sisumääratlustele on USA dokument sõnastatud probleemidena, mis loob arusaamise ja fooni sellest, mida ja mis eesmärgil peaks õpilane teada saama. (USA standardite tõlkega on võimalik tutvuda Jaan Tõnissoni Instituudi Kodanikuhariduse keskuses.)

3.3. Õpetajate kaader ning põhi- ja täiendkoolituse probleeme.

Aastate jooksul on pidevalt olnud päevakorral ühiskonnaõpetuse õpetajate kaadri-probleemistik. 2001. aastal läbi viidud küsitlus näitas, et Eesti ühiskonnaõpetuse õpetajate kaader on üsna eakas.

Joonis 3.

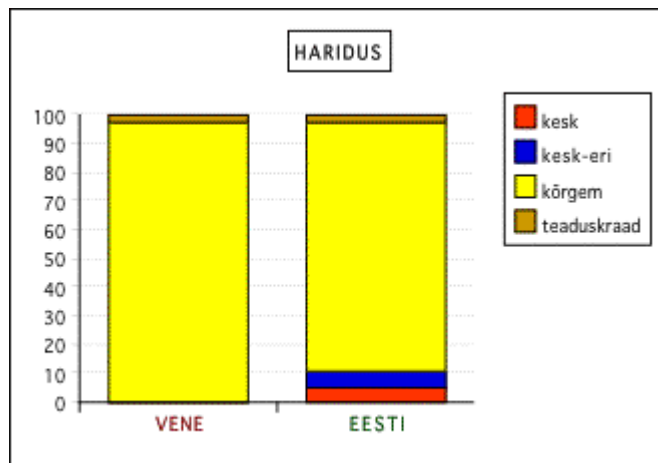

Eesti ja vene õppekeelega koolide ühiskonnaõpetuse õpetajate kaader vanuse järgi.

Võttes arvesse asjaolu, et riikliku iseseisvuse aastatel pole ühiskonnaõpetuse õpetajaid ei Tartu Ülikoolist ega Tallinna Pedagoogikaülikoolist koolidesse praktiliselt jõudnud, on jooniselt 3 ilmnev seda ainet õpetavate pedagoogide vanuseline struktuur muret tekitav. 48% eesti koolides ühiskonnaõpetust õpetavatest õpetajatest on vanemad kui 51 aastat ning rohkem kui viiendik koguni pensionil. Vene koolide olukord tundub veidi paremana, ent arvestades seda, et sealgi puudub uue kaadri pealekasv, on olukord põhimõtteliselt sama. Õpetajate kaadri muid karakteristikuid – vanus, sugu ning kas ühiskonnaõpetust õpetatakse põhikohaga õpetajana või kohakaaslasena saab vaadata maa ja linnaõpetajate lõikes lisalt 5.

Samavõrd muret tekitav kui õpetajaskonna suhteliselt kõrge vanus on ka nende ainealane kvalifikatsioon. Uue ühiskonna tingimustes saadud ühiskonnaõpetuse õpetaja põhiettevalmistust pole praktiliselt kellelgi.

Joonis 4.

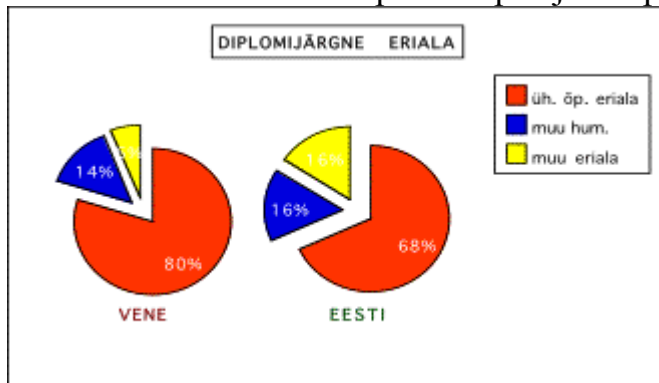

Ühiskonnaõpetuse õpetajate haridustase.

10% õpetajatest on eesti õppekeeleka koolides kesk- või kesk-eriharidusega, millega ei tohiks kuidagi leppida, arvestades ühest küljest keerukat ainesisu, mida tuleb vahendada, ning kõrgeid pedagoogilisi oskusi ning võimeid eeldavaid aktiivõppe meetodeid, mida ühiskonnaõpetuses vältimatult tuleb üha rohkem kasutama hakata, kui soovitakse sellelt ainult tulemit, mis on tema tegelikuks eesmärgiks. Samavõrd komplitsitud on olukord kõrgemat haridust omavate õpetajate põhierialaga, mis küllalt sageli ei lange kokku ühiskonnaõpetuse õpetajalt eeldatavaga.

Joonis 5.

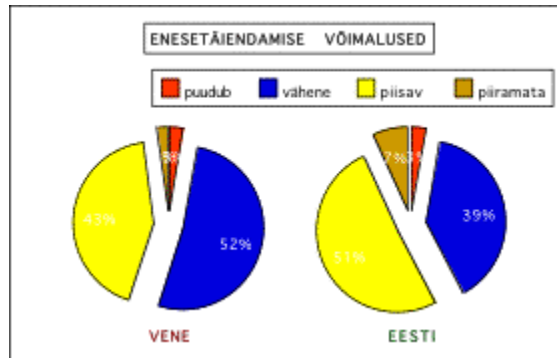
Ühiskonnaõpetuse õpetajate diplomijärgne eriala.

Jooniselt 5 nähtub, et erialst ettevalmistust omab ühiskonnaõpetuse õpetajatest eesti koolides 68% ning vene koolides 80%. Need on nõukogude ajal ülikoolides ajaloolase, ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpetaja kutse omandanud pedagoogid, kelle kvalifikatsioon ei saa täna olla vastavuses ühiskonna ootustega. (Lisas 6 on toodud 12. klassi ühiskonnaõpetuse sisublokid ning õpetajate hinnangud vene ja eesti koolide lõikes sellele, kui hästi nad on nende blokkide õpetamiseks ette valmistatud ning kui suurt tähelepanu tegelikult õppetöös ühelegi neist pööratakse. Sellest sisuloendis ilmneb, et tegemist pole eriti lihtsate valikutega, mille õpetamisega võiks nõrga ettevalmistusega inimene hästi toime tulla.) Ometi on see hariduslik baas sobilik, et õpetajad end täiendkoolituse kaudu ajakohastaksid. Leppida võib kuidagi viisi veel ka muu humanitaarse erialaga õpetajatega (filoloogid, kirjanduse õpetajad, geograafid, filosoofid) ühiskonnaõpetuse tunnis. Probleemaatiline on aga 16% rühm eesti ja 14% rühm vene koolis – muu eriala inimesed. Need on reaalinete õpetajad,

(põllu)majanduslike mittepädagoogiliste erialadega koolis töötavad inimesed, kelle ettevalmistus muudab mõneti küsitavaks täiendkoolituselt saadava kasu.

Joonis 6.

Ühiskonnaõpetust õpetavate õpetajate enesetäiendamise võimalused.

Joonise 6 andmetest nähtub, et lisaks hindavad ligikaudu pooled õpetajad erinevatel põhjustel enda täiendkoolitusel osalemise võimalusi kas vähesteks või lausa puuduvateks. (Vt. enesetäiendamise kohta lisa 7).

Kõigest eelnevast tuleneb, et rahuloluks ühiskonnaõpetuse õpetajate kaadriga on üsna vähe põhjust. Juhul kui praegused tendentsid jätkuvad ja olukorrad püsivad, on raske ette ennustada, mis saab ühiskonnaõpetuse aine õpetamisest üldhariduskoolis edaspidi. Üheks väljapääsuks on kahtlemata ühiskonnaõpetuse õpetaja põhikoolituse sisseseadmine kõrgkoolides, ent seda tuleks kavandada laiema osalejate ringiga. Tartu Ülkooli ja Tallinna Pedagogikaülikooli suutmatust sellega seni tegelda näitab tegelikult vastava kapasiteedi puudumist neis õppeasutustes. See on aga üsna keerukas, arvestades aine sisublokkide ja valdamist vajavate õppemeetodite rohkusega ning keerukusega, mida kõrgemad õppeasutused peaksid ühiskonnaõpetuse õpetajate põhikoolitusse mahutama ning selleks vajaliku aja nappusega.

3.4. Ettepanekuid ühiskonnaõpetuse alal valitseva olukorra parandamiseks.

Kirjeldatud situatsioon on mitmetahuline, kätkedes endas õppekavaga seotut, õppevaraga seotut ning õpetajaskonna ning nende kvalifikatsiooniga seotut.

A. Konkreetsed ettepanekud ühiskonnaõpetuse ainekava muutmiseks riiklikus õppekavas.

Sellest, kuidas õppekavas olev on seostatud ning organiseeritud, oleneb praktikas palju. Kui alusdokumendid on arusaadavad oma loogikas ja taotlustes, korrastatud süsteemilt, on neid võimalik ka rakendada. Ühiskonnaõpetuse aine potsentsiaali meie

üldhariduse huvides võimalikult parema ärakasutamise huvides on vaja teha rida kontseptuaalseid muudatusi:

1. Ettepanek kujundada riiklikku õppekavasse sotsiaalainete blokk.

nimetatada seni riikliku õppekava inimese- ja kodanikuõpetuse blokki kuulunud õppeained **sotsiaalaineteks**.

Sotsiaalainete blokk

- 1) integreerib endas neid kõiki nelja kooliastet läbivaid ning teemasid praegukehtivas riiklikus õppekavas, mis on osutunud senisel õpetamisel otstarbekateks ja õpilase üldarengu seisukohalt vajalikuks;
- 2) näeb ette blokki kuuluvate ainete paiknemise kõigis neljas kooliastmes a 3 tunniga igapäevaselt;
- 3) integreerib inimese toimetulekule ja efektiivsele kohanemisele ühiskonnas suunatud ained, arvestades kaht aspekti: (1) kujunemine sotsiaalselt küpseks, teovõimeliseks isiksuseks ja (2) kodanikuks kasvatamine, vanuse tõustes üha laiema ringi kodanikukohustuste teadvustamine ja enda kanda võtmine;
- 4) optimeerib õppesisud nende kõikide teiste õppeainetega integreerimise võimalusi ära kasutades, arvestades Eesti ühiskonna integratsiooniprobleemidega ja nende lahendamise rahvusvaheliste printsiipidega ning lähtudes eakohasuse printsiibist;
- 5) aitab õpilasel iseennast tundma õppides kujuneda ennast teostavaks, kaasinimesi arvestavaks ühiskonnaliikmeks, rõhutades senisest enam eetilisi küsimusi, isamaalisust ja kodumaa-armastuse põhimõtet.

2. Ettepanek õpetada I kooliastmel sotsiaalainete blokki tervikuna ja ühiskonnaõpetust sealhulgas integreerituna teiste ainetega.

Õpetada sotsiaalaineid I kooliastmel integreerituna teiste ainetega igas klassis üks tund nädalas. Käsitletakse sotsiaalainete sisu eakohase tasemel lapse enda isikut, tema perekonda, kodu, sõprade, koduümbruse ja Eestimaaga seotud temaatikat. Läbivaks teemaks on õpilase *mina* suhe koduga, sh lähedaste inimestega ja koduümbrusega. Pannakse rõhku õpilastes käitumisoskuste ja vastutustunde kujundamisele, tehes seda igapäeva elu kohta käivate ainespetsiifiliste alusteadmiste vahendamise toel, vastavaid meetodikaid kasutades. Sellel vanuseastmel taotletakse eriti kommunikatiivsete ja sotsiaalsete pädevuste edendamist, loova ja analüüsiva mõtlemise arendamist ning eetiliste väärtuste kujundamist.

3. Ettepanek näha ühiskonnaõpetust sotsiaalainete blokkis II-IV kooliastmeni iseseisva õppeainena.

Käsitleda ühiskonnaõpetust II-IV kooliastmel iseseisva õppeainena. See on eriti oluline õpetajate põhi- ja täiendkoolituse korraldamise seisukohast, samuti õppevara loomise seisukohast.

4. Ettepanek kujundada ühiskonnaõpetuse kursus plaanipäraselt kontsentriliseks.

Kuna ühiskonnaõpetuse ainesisus on õppeküsimumsi, mis on olulised õppida juba nooremates klassides, kuid mille juurde tuleb üldhariduskooli vanemal kooliastmel tagasi pöörduda, kujundada ainekava ümber seda asjaolu teadlikult silmas pidades. Kontsentrilisuse järgimine seab samas teatud ajalised raamid, mis aitab õppesisu valikuid kõikides klassides tervikuna optimeerida.

5. Ettepanek viia läbi praegukehtiva ühiskonnaõpetuse kursuse terviklik koolikatsetus.

Seda oleks tarvis teha, selgitamaks välja praeguse ainesisu relevantsust ning kogu kursuse huvipakkuvust, eakohasust ning jõukohasust õppijate jaoks. Katsetusse haarata ka õppematerjalid ja meetoodika.

6. Kujundada vajadusel uus ühiskonnaõpetuse ainekava välja koostöös teiste sotsiaalanete, ajaloo, geograafia ning muude lähedaste ainete spetsialistidega või vaadata praegukehtiv koostöös läbi ainekava kattuvuste ja puuduva materjali väljaselgitamiseks.

Koostöö teiste õppeainete spetsialistidega peab:

- aitama vältida praeguesinevaid omavahelisi kattumisi (nt. ühiskonnaõpetuse ja ajaloo õppesitude mõned teemad 12. klassis),
- tagama selle, et eesti kooli õppesitud ei jääks omavahelise koordineerimatusse tõttu välja olulisi õppeküsimumsi,
- soodustama ainetevahelist integratsiooni.

7. Ettepanek mõtestada ühiskonnaõpetuse ainesisu kaudu Eesti kui mitmekultuurilise ühiskonna seisukohast lahti isamaalisuse mõiste.

8. Ettepanek viia ühiskonnaõpetuse ainesisu põhikoolis vastavusse kodakondsuse saamiseks esitatavate nõuetega.

Muuta ja täiendada 4., 8. ja 9. klassi ühiskonnaõpetuse aine sisu selliselt, et 9. klassil lõpul oleks mittekodanikest koolilõpetajail võimalik ühiskonnaõpetuse aines sooritada kodakondsuse saamise nõudeile vastav põhiseaduse ja kodakondsuse seaduse tundmise eksam. Kas kõnealune eksam oleks üks kolmest kohustuslikust eksamist või erieksam vajab läbirääkimist teiste asjaomaste ametkondadega.

9. Ettepanek suurendada ühiskonnaõpetuse õpetamisel sotsiaalsete oskuste kujundamise osakaalu.

Seni on kodanikuõpetus ja ühiskonnaõpetus olnud suuresti teoreetilised õppeained. Ühiskonnaõpetuse peamisi eesmärke on aga mitte üksnes ühiskonna-alaste teadmiste

andmine, vaid ka ühiskonnas toimimise praktiliste oskuste kujundamine. Seetõttu on uuendatud ühiskonnaõpetuse ainekavas vaja eraldada senisest rohkem aega sotsiaalsete oskuste (nagu valimisprotseduur, läbirääkimised, tekstide analüüs, dokumentide koostamine jne.) kujundamisele. Ühiskonnaõpetus peaks teisisõnu kujunema senisest enam oskusaine elemente sisaldavaks.

10. Ettepanekud hindamise alal.

Mitte hinnata õpilasi esimesel kooliastmel vaid töötada välja õpilaste saavutustele hinnangute andmise süsteem. Viia ühiskonnaõpetuse õpitulemuste hindamise keskmisel ja vanemal kooliastmel sisse teadmiste hindamise kõrval ka oskuste hindamine.

B. Konkreetsed ettepanekud ühiskonnaõpetuse õpetajate kaadri tugevdamiseks.

1. Vaadata läbi kõrgkoolide õppekavad ning kujundada sinna sisseviimiseks nõuetele vastav ühiskonnaõpetuse õpetajate ettevalmistus.
2. Töötada välja ühiskonnaõpetuse õpetajate täiendkoolituse põhimõtted ja sertifitseerida vastav(ad) õppekava(d).
3. Korrastada õpetajate täiendõppe läbiviimise korda ning täiendõppega tegelevate institutsioonide ringi, sertifitseerides kõrgkoolide juures asuvate koolituskeskuste kõrval vastavat potentsiaali omavaid muid koolitusasutusi, toetada sihtotstarbeliselt nende tegevust..
4. Nõuda koolidelt, et ühiskonnaõpetust õpetaks vaid eriettevalmistuse saanud spetsialistid.

Eesti ühiskonnaõpetuse alternatiivprogrammi koostamisel 1990-ndate aastate algul võeti eeskujuks mitmete välisriikide vastavad õppe- ja ainekavad. Peamiselt lähtuti õpetuse sisu valikutes Rootsi vastavast kursusest Sammhällskunskap. 1996. aasta ainekavas lisati sellele sisule uusi elemente ning jäeti midagi välja, kuid tänaseni on eesti ühiskonnaõpetus mõneti sarnane Rootsi omale. Lisaks mõjutustele Rootsist on meie ühiskonnaõpetuse edendamisele oma jälje jätnud eriti ainealane koostöö USA partneritega, aga ka mõnede Euroopa maadega, sealhulgas Balti riikidega. Suured rahvusvahelised ühendused nagu Euroopa Nõukogu ja UNESCO aga ka spetsiifilisemad huviesindused nagu tarbijakaitse organisatsioonid on mõjutanud mõtteviisi.

Rahvusvaheliselt, eriti Euroopas, kasutatakse ühiskonnaõpetusest rääkides mõistet "democratic citizenship". Seda seetõttu, et erinevates riikides, tulenevalt

kultuurierinevustest, ajalooliste taustade erinevustest, majanduslike olude erinevustest, ühiskondade tänasest koosseisust tulenevalt jne. on ühiskonnaõpetus ühest küljest suhteliselt eri-ilmeline. Iseäranis keerukaks on muutunud see ainevaldkond külma sõja järgses avatumas ja globaliseerivas maailmas. Euroopa Nõukogu ütleb selle kohta järgnevalt: "What is meant by "democratic citizenship" and "education for democratic citizenship"? These are difficult concepts, which have to be constantly defined and discussed. At the Seminar on Basic Concepts and Core Competences (Strasbourg, December 1997), Mr Ernst Jouthe, Deputy Minister of Civic Relations of Quebec, proposed that citizenship should be understood as a "polysemous and disputed" concept. /.../ Such an approach must begin with political and legal aspects, including the rights and duties of citizens of a state. It is important, however, that discussion is not limited to formal and functional aspects of citizenship, which should not be confined to a state's nationals: citizenship issues concern society as a whole. A broader approach to democratic citizenship also incorporates cultural and social aspects." (http://www.coe.int/T/e/Cultural_Cooperation/Education/E.D.C/Activities_in_the_CoE/Project_1997-2000/concepts.asp)

Tegelikult, kui vaadata erinevate riikide ainekavasid, siis omavad ühiskonnaõpetus, Civics, Civic Education, Staatsbürgerkunde, yhteiskuntaoppi jne. kõik mingiski osas ühist sisu. Euroopa Nõukogu näeb siin järgnevaid ühisosasid:

Concepts

- Multi-dimensional approach
- Rights and responsibilities
- Participation
- Cultural dimension of democratic citizenship.

Suurimad maadevahelised erinevused ongi pigem eesmärgiseades ja sellest tulenevalt õpetamise meetodikas. Siin sarnaneb Eesti rahvusvahelisel foonil endiste Ida-Euroopa maadega ning erineb vaatamata Rootsi eeskujule meie ainekava kujundamisel n.ö. vanadest demokraatiatest. Esimesed seavad siiani esiplaanile sisu. See on mõistatav, kuna tänaseni usutakse üleminekuühiskondade staatusest tulenevalt, et on vaja saada teada uut-tüüpi ühiskonna kohta võimalikult palju. Läänes lähtutakse pigem sellest, et teave asub ümbritsevas elus ning ühiskonnaõpetuse ülesandeks koolid on õpetada noori selles ühiskonnas toimima. Seega ollakse endistes nõukogude bloki maades (sealhulgas Eestis) seni kinni omaaegses totalitaarsusele omases arusaamas nagu oleks teadmise andmine ja selle kontrollitud kvaliteet esmatähtis, ning igapäevase teadmise kohaselt käitumine ja oskused vähemolulised, sest see pool on ühiskonna poolt niigi ette kirjutatud.

Käesoleva projekti käigus tehti koostööd Madalmaade organisatsiooniga The Instituut voor Publiek en Politiek (Madalmaade Poliitilise Osaluse Keskus), milline on juhtivaid ühiskonnaõpetuse alal tegutsevaid Euroopa organisatsioone. Poliitilise Osaluse Keskus soovitas ja kommenteeris käesoleva projekti seisukohast huvipakkuvaid

allikaid ning dokumente. Huvipakkuv oli ka Keskuse hetkel käsilolev suurem rahvusvaheline koostööprojekt ühiskonnaõpetuse õppeaine väljatöötamine Ukrainale. Väljatöötatava õppekava siisejuhatavas osas on selgelt formuleeritud Ukraina kui posttotalitaarse ühiskonna peamisi arenguraskusi ning ühiskonnaõpetuse erirolli selle leevendamisel: “The basis of a democratic system is an individual able to reveal his/her potential, and for whom democracy is a natural environment to meet personal and social needs. Successful functioning of modern democracy is impossible without the person adhering to the basic democratic values and having a certain level of social competence. That is why formation of a citizen must be a compulsory component of the national education system in any democratic state. A serious obstacle on the way of Ukrainian society to democracy is lack of experience with democracy. As a result, in Ukraine is growing the importance of citizenship education - the integrated field of human knowledge, attitudes and skills that must prepare citizens for a life under democracy. That is why the current task for Ukraine is to introduce a course of citizenship education in secondary school.” (<http://www.edu-democracy.org.ua/materials/programeng1.html>)

Eestit ja Ukrainat pole täna kõige otstarbekam võrrelda, kuna suhteliselt kiirele demokraatia arengule Eestis peale taasiseseisvumist aitas kaasa siinne Teise maailmasõja eelne vaba ühiskonna kogemus. Ukrainal selline kogemus puudub. Ent eelpooltoodud seisukohavõttus hinnangu andmisel Ukraina ühiskonnale ja ühiskonnaõpetuse rollile seal on meiegi jaoks tähendust, sest see on Hollandi kui vana demokraatia üldisem hinnang endisele Nõukogude blokile, mille jooni meilgi on parasjagu säilunud.

Käesoleva dokumendi lisasse on võrdluseks Eesti ühiskonnaõpetuse ainekavaga paigutatud nelja erineva riigi ühiskonnaõpetuse alast materjali: Tshehhi (lisa 8), Bulgaaria (lisa 9), USA (kaks erinevat) (lisa 10 ja 11) ja Kanada (lisa 12) ainekavad. Neist kaks esimest on tüüpilised näited sellest, kuidas koolinoortele püütakse vahendada esmalt sisu, kuna dokumentides puuduvad pea täielikult oskuste kujundamisele viitavad märksõnad. Õpetatava sisu loendid on pikad ja põhjalikud. USA ja Kanada materjalides on selgelt esikohal oskusi kujundavad eesmärgid ning sisuvalikud on õpilase seisukohalt üsna pragmaatilised.

Tshehhi ja Bulgaaria.

Tshehhi ainekava (lisa 8) sisaldab 21 teemat, gümnaasiumi lõpuklassile, millest saab kujundada ainetunde. Vaid viimane neist teemadest on otseselt orienteeritud ühiskonnas toimimiseks vajalike oskuste nagu oma arvamuse avaldamine, avalik esinemine, kuulamine jt. kujundamisele. Ülejäänute lahendamise viis sõltub ilmselt õpetaja eesmärkidest, mis tulenevad tema oskustest. Teemad on esitatud oma

järjestuses suhteliselt kaootiliselt, mis ei pruugi teisalt halb olla, kuna oma loogika kohaselt annab see võimaluse kinnistavalt varemõpitu juurde tagasi pöörduda. Kursus algab globaalprobleemide nagu AIDS ja terrorism käsitlemisega. Sealt liigutakse Tšehhi põhiseaduse ja kodanike õiguste ning kohustuste juurde ning seejärel, ütlemata kas tegu on vahetult Tšehhi näidete või üldteoreetilise käsitlusega räägitakse kohalikest omavalitsustest. Lõppkokkuvõttes on sisu poolest tegemist n.ö. klassikalise paketiga, mis sisaldab teadmisi poliitikast (ideoloogia, poliitika mõiste, demokraatia mõiste, riiklik-poliitiline korraldus, valimised, rahvusvahelised organisatsioonid ja riikidevahelised suhted), turumajandusest, õigusest (õigusüsteem, üksikisik ja tema õigused, inimõigused), kodanikuühiskonnast.

Bulgaaria ühiskonnaõpetus kujutab endast kontsentrilist kursust nagu Eestiski, korrates algkoolis, põhikoolis ja gümnaasiumi astmel põhimõtteliselt samu teemasid, ent loomulikult uuel keerukusastmel (lisa 9). Algkoolis alustatakse õpet lähtudes õpilase enese minast ning minu suhetest ümbritsevaga – perekond, suguvõsa, kodukoht, kool. Muidu koduloona näiva kursuse muudab algkooliastmel selgelt kodanikuõpetuslikuks teema “Olen Bulgaarlane (Bulgaaria kodanik” ning peatükk seadustest ja demokraatiast. Põhikooli astmel lisandub kõigele eelnevale turumajandust tutvustav blokk. Keskkoolikursus on selgemalt pühendatud poliitikale kui eluvaldkonnale ning kursus on õpetatav filosoofilise seisukohavõtuga.

Erinevalt Tšehhi ainekavast on Bulgaaria õpetuslikus sisus selgem isamaaline rõhuasetus ning laiapõhjalisem on ka rahvusvahelise koostöö käsitlus. Kui Tšehhi ainekava sisaldab peamiselt vaid Euroopa ühinemisega seonduvat, siis Bulgaaria ainekavas on lisaks puudutatud regionaalsuhteid Balkanil. Ka käsitleb Bulgaaria ainekava sügavamalt kohaliku elu problemaatikat omavalitsustasandil. Mõlemas ainekavas sisalduvad postsotsialistlike ühiskondade jaoks uued hädad ning soov nendest teada saada (ilmselt selleks ei neist hoiduda ning nendega võidelda) - vaesus, korruptsioon, vägivald, narkomaania, globaalprobleemidest johtuv nagu AIDS.

Loomulikult on iga õpetaja võimuses olemasolevaid ainekavasid veidi teisendada, kuid ometi pole etteantud tingimustest ka eriti palju kõrvale kalduda, sest ametlikult väljapakutu arvestab teatava ajalise ressursiga ning on sageli koostatava õppematerjali ning kontrolli (nagu tasemetööd või üleriigilised võistlusedki) aluseks.

Üks ühine joon, mis mõlema maa ainekavas on, on nende nõrk orienteeritus meetodikale. On piiratud õpetatava ainese loendiga ega viidata muule nagu teadmiste kõrval oskuste ja hoiakute kujundamisele. Eesti kogemust arvestades tekib mõlema maa ainekavasid vaadates küsimus, kas õpetatavat mahtu pole mitte liiga palju? Tundub, et õpetaja ei pruugigi rohkem jõuda kui iga küsimust kiiresti “läbi võtta”.

USA ja Kanada.

See, mida Euroopa Nõukogu silmas peab, öeldes: “Participation is essential to democratic citizenship. It means that every one of us can play an active part, have control over our living conditions, find a role in society, become involved and participate in its development.” (http://www.coe.int/T/e/Cultural_Co-operation/Education/E.D.C/Activities_in_the_CoE/Project_1997-2000/concepts.asp#P49_4873), on ilmekalt näha käesoleva dokumendi lisas (lisa olevas KIDS AROUND TOWN (KAT) seletuskirjas (lisa 10). KAT on programm, mida rakendatakse Pennsylvania osariigis USA-s ning selle eesmärgiks on õpetada lastele niisuguseid praktilisi oskusi, mida nad vajavad vahetuks toimimiseks koolis ja kodukohas.

USA-s pole ülemaalist tsentraalset ühiskonnaõpetuse õppekava. On mitmeid organisatsioone, kes pakuvad välja omapoolseid õppekavasid. KAT on üsna lokaalne ning arvestab Pennsylvania oludega. Lisades olev teine näide – seletuskiri (lisa 11) eelpool viidatud Calabasase Keskuse ühiskonnaõpetuse standarditest (lisa 4) (National Standards for Civics and Government. Rationale) näitab, kuidas USA-s korreleeruvad omavahel selletaoliste laiemal levikuga ja mõjukamate dokumentide ning KAT-i taoliste dokumentide põhimõtted. Ükskõik kas lokaalsem või laiemal levikuga, on dokumentides ikkagi selgelt tuntav neid ühendav pürgimus praktilisusele oskustes ning isamaalisus hoiakutes, kuigi sisuvalikud võivad oma põhimõtetes olla üsna sarnased Euroopa riikide omadega (vt. lisa 4).

Samasugused suundumused paistavad silma ka Kanada XX sajandi ajaloo õppekavast (lisa 12), mis tegelikkuses on rohkem ühiskonnaõpetus kui ajalugu. Aine kaudu pürgitakse seletama Kanada ühiskonda, selle kujunemislugu, väärtusi, probleeme ning tulevikuvisionid. Ajalugu on antud juhul ühiskonnaõpetuse atribuudiks (aga mitte vastupidi, nagu näiteks Eestis kipub olema). Selgelt eristatakse Kanada jaoks vahetult tähtsust omanu ja omav ning rõhutatakse selle tähendust tänase päeva seisukohalt. Õppekavas on selgelt esile toodud õpetuse üldised eesmärgid sisuvaldkonniti ja konkreetset eesmärgid teemade kaupa, mis suuresti määravad ära mitte ainult õpetusliku sisu vaid ka kasutatava õppetamise metoodika. Kui võrrelda Kanada õppekava näiteks Bulgaaria omaga, paistab selgelt silma esimese süsteemsus ning konkreetsest ühiskonnast lähtuv pragmaatilisus ja teise orienteeritus kõigele, millega paratamatult kaasneb teatud liigne abstraktsus. Õpetaja seisukohast, kes nende dokumentidega peaks klassis töötama, on Kanada oma suuremat tuge pakkuv kui Bulgaaria või ka Tšehhi oma.

Lisaks sellele, et maailma eri riikides on ühiskonnaõpetuse eesmärgiseaded ja sisu erinev ning sellest tulenevalt õppemetoodika ilmselt erinev, tuleb tõdeda ka seda, et väga erinev on selle õppeaine staatus riigiti. Kui USA-s ei kuulu Civics meie mõistes

kohustuslike kursuste hulka, on selle õpetamiseks olemas väga tugev ressurss ning riigivõimu hoiak kursusesse on positiivne, siis on riike, kus ühiskonnaõpetus on küll riiklikku õppekavasse kuuluv kohustuslik kursus, ent ressurss selle tarvis on puudulik.

On ka riike, kus ühiskonnaõpetus seni puudub, sest riigivõimu suhtumine sellisesse kursusesse on tõrjuv (nt. Valgevene). Samas on riike, kus on püütud ühiskonnaõpetust veelgi vahetumalt ja laiemalt teiste õppeainetega integreerida kui eelpooltoodud Kanada näites. Projekti raames toimus Tallinnas seminar, millel osales kutsutud külaline Rootsi ühest nooremast - Umeå ülikoolist, kus tegeldakse üsna viljakalt ajaloo ja ühiskonnaõpetuse õpetamise probleemidega. Rootsis püüti 1980.-1990. aastate vahetuse paiku integreerida omavahel ajaloo, ühiskonnaõpetuse, geograafia ja religiooniõpetuse õppeaineid sel määral, et oli välja kujundatud ühtne SAMHUM (Samhällskap Humaniora – ühiskonnaõpetuse ja humanitaaria) õppeaine. Lisas 13 võib jälgida, kuidas need neli õppeainet omavahel orgaaniliselt seotud olid. Õppetöö niisugune korraldamine osutus aga õpetajatele siiski ülejõu käivaks, ning tänaseks pole see eksperiment suutnud toetajaskonda koguda.

Hinnates Eesti positsiooni, asume kusagil erinevate arengustaadiumite äärmuste vahepeal. Meil on üldhariduskooli sisse viidud kohustuslik riigi poolt aktsepteeritav ühiskonnaõpetuse kursus, ent ressurss selle õpetamiseks jätab soovida – seda eriti õpetajate kaadri ja koolituse osas. On küll stabiliseerunud ainekava, ent see vajaks sisu relevantsuse kontrolli ning pööret teoreetilisuselt praktilisuse poole. Ressursina tuleks näha ka meie aastatepikkust koostöö-praktikat teiste riikide kolleegidega ja rahvusvaheliste organisatsioonidega ning olemasolevat vastavat ainealast kogemust. Ühiskonnaõpetus ter-vikuna vajaks riikliku õppekava seisukohast uut lahtimõtestamist ning posit-sioneerimist.